

Globe - Talk

around the clock... FOR LESS

ایران

89
¢from
PRIMUS
Telecommunications. INC

نرخهای ثابت تلفن‌های بین‌المللی

بدون پرداخت حق اشتراک احتساب زمان مکالمه پس از ۳۰ ثانیه اول بر مبنای هر ۶ ثانیه.

10¢

آمریکا

16¢

کانادا

29¢

انگلستان-سوئیڈ

39¢

دانمارک، آلمان، فرانسه، استرالیا

49¢

ایتالیا

69¢

اتریش

100 دقیقه تلفن رایگان

واکنون در
کانادا

1-800-700- Iran (4726)

رضایت شما باعث موفقیت ما است
WWW.Primustel.com

خدمات حقوقی نیویورک

آمریکا

آژانس مسافرتی

دفتر و کالت دکتر جمشید ایرانی
نیویورک، آمریکا

آژانس مسافرتی اسکای ویز

عرضه کننده بهترین قیمتها، با بهترین شرکت‌های هوایپمامایی برای تهیه بلیط‌های مسافرتی از آمریکا به ایران، اروپا و سایر نقاط دنیا و همچنین از ایران به آمریکا طبقاً مامتناسب بگیرید.

نمایندگان شرکت‌های هوایپمامایی

KLM, Air France, British Airways
Kuwait Airways, Iran Air, Turkish Airlines

SKYWAYS TRAVEL

301 South Tryon St. Suite 75

Charlotte, NC 28202

Tel: 704 - 370 - 0054

Fax: 704 - 370 - 0055

JAMSHID S. IRANI
ATTORNEY AT LAW
1170 BROADWAY, SUITE 510-A
NEW YORK, NY 10001
TEL: (212) 683-7700 FAX: (212) 725-1772

خدمات مهندسی ساختمان

۲۸ هزار روز تاریخ ایران و جهان با
ویرایش جدید منتشر شد

این اثر ارزشمند که در دهه پنجاه برای اولین بار در سطح جهان توسط مؤسسه اطلاعات انتشار یافته و مدتها نایاب بود، اخیراً به سبب درخواست مکرر مشتاقان و متقاضیان این اثر فرهنگی - تاریخی مجددًا جلدی گالینگور طلاکوب در قطع روزنامه‌ای با ویرایش جدید منتشر و توسط مؤسسه اطلاعات در سراسر جهان عرضه می‌گردد.

فرم درخواست ۲۸ هزار روز تاریخ ایران و جهان

نشانی دفتر آمریکا(نیویورک):
Ettela'at Publications
P.O. Box: 2077
New York, NY 10116 - 2077
USAنشانی دفتر اروپا(لندن):
Ettela'at Publications
55 - 57 Banner Street
London EC1Y 8PX
UK

نها: ۱۰۰ دلار ۶۰ پوند ۱۴۱ مارک

لطفاً پس از تکمیل فرم چک مریم‌له را در روزه Ettela'at بتوسید، چنان‌چه در آمریکا یا کانادا قابل دارید، فرم و چک را به نشانی اطلاعات بین‌المللی در نیویورک و اگر مقام سایر نقاط جهان هستید به نشانی اطلاعات بین‌المللی در لندن ارسال فرمایید.

Name: _____
Address: _____
City: _____ Code: _____
State: _____ Country: _____
Tel: _____ Fax: _____مژده
مژده
۱۷
۱۷
هم اکنون جدیدترین فسخه۹۸
فازه نگرفتی

در دسترس شماست

Eastern Languages

P.O.Box 502 Provo, UT 84603-0502 U.S.A
Phone: (801)377-4558 Fax: (801)377-2200
http://www.easternlanguages.com

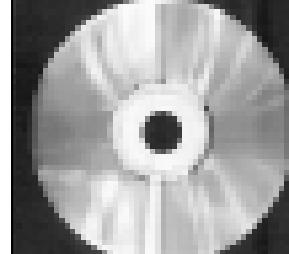
Designed for

گروه جهانگردی سفر آژانس مورد اطمینان شما در کانادا

VISIT THE GLORY OF ANCIENT PERSIA
Join us on our "RED CARPET" a two weeks fully escorted
Journey to IRAN1110 SHEPPARD AVE. EAST # 401
WILLOWADLE ONTARIO M2K2W2
CANADATEL: (416) 512 - 8080
FAX: (416) 512 - 7699

1- ۸۰۰ - ۹۲۴ - ۰۷۲۴

خودآموز زبان
فارسی
فردوسی

"FERDOUSI" LEARNING CENTRE

مدرسه‌ای است در یک CD کامپیوتري

کاملترین CD کامپیوتري تدریس زبان فارسی که با

بهره‌گیری از ویدیو، صدا، تصویر و ترجمه‌های انگلیسی تمامی متن و دستور العمل‌ها، نوآموزان ایرانی و خارجی زبان را با خواندن، نوشتن و صحبت کردن زبان فارسی آشنایی سازد.

جهت تهیه دیسک و آکاہی بیشتر در آمریکا با

تلفن: ۰۶۸۱ - ۱۶۲۴ و فکس: ۰۷۱۴ - ۶۵۴۲ (۷۱۴) - ۶۵۴۲ تماش بگیرید

آدرس اینترنت: http://www.Iransite.com

اگر کارنهای اعتباری معتبر پذیرفته می‌شود.

Ferdowsi Learning Centre

CANIRA Eng. Inc.

P.O.Box 50 193

IRVINE, CA 92619

Tel: (949) 654 - 0681

Fax: (949) 654 - 1624

با ارائه این اکهی ۱۰ دلار تخفیف دریافت نمایید

آژانس مسافرتی

آژانس مسافرتی حج و عمره

کاروان مجاز و مجهر "حج جعفری" با ۴۰ سال سابقه خدمات در خشان، حج امسال راه باری پروردگاری با

امکانات و تسهیلاتی گسترشده تراز گذشته برگزار می‌نماید.

گوشش جهان طلبان امتحان حاصل فرمایید.

ارائه سایر خدمات مسافرتی با نازلترین قیمت در اسرع وقت

0800 - 181712

خدمات حقوقی

دفتر حقوقی ماروین موز و همکاران

Moses & Associates

Associates at Law, Non-Partnership
Barristers, Solicitors & Notaries

Marvin M. Moses

B.A. (Hons.), LL.B., M.B.A.

همراهاندیگان فعال خود در نقطه از دنیا باشید شمار اسریعاً از طریق

مهارخت و اخذ ویزای تحصیلی راهی کارادامی کنید.

با رسال مخصوصات خود از طریق فکس، تلفن یا تماش تلفنی قلم اول راشما

برداشته و بقیه کارهای به عهده ما بگذارید.

مشاوره و متجم زبان فارسی طور رایگان در خدمت شما می‌باشد.

212 King St. W., Suite 410 Toronto, ONT., CANADA M5H 1K5

Tel: (416) 599-8812 Fax: (416) 599-5582

آمریکا

آمریکا

مهندس ارجمند

مهندسان سابق شهرداری لوس آنجلس

فائزی و ارزیابی خسارات ناشی از زلزله، آتش سوزی، سیل و بارندگی

تیهه تقشهای معماری و تشنی

در گونه بروانه های ساختمانی

دروز نیتریز زمان ممکن

طرح و محاسبات فنی ساختمانی

منازل مسکونی، آپارتمان بیلینگ

و شپینگ ستر

EARTHQUAKE ENGINEERING
STRENGTHENING & RETROFITTING:

* Wood Frame Houses

* Apartment Buildings

* Commercial Buildings

* Concrete Tilt-Ups

Office, Warehouse

* Reinforcing Wall to

Roof Connection

* Welded Steel

Moment Connection

* Compliance with L.A. City

Retrofit Ordinance

* Insurance Claims Specialist

* EARTHQUAKE ENGINEERING
STRENGTHENING & RETROFITTING:

* Inspection of EARTHQUAKE damaged Buildings.

* Expediting Complicated Bldg. Permits

* Architectural Design Services

* Structural Engineering Services

* Custom Homes, Shopping Centers, Condos, etc.

* Civil Engineering Services

* Final Inspection & Certificate of Occupancy

* Building Code Consulting

* Compliance with Building Dept. Violation Orders

* Conditional Use Permit

* Subdivisions, Variances, Zone Changes

* Representation in Public Hearings

* EARTHQUAKE ENGINEERING
STRENGTHENING & RETROFITTING:

* Inspection of EARTHQUAKE damaged Buildings.

* Expediting Complicated Bldg. Permits

* Architectural Design Services

* Structural Engineering Services

* Custom Homes, Shopping Centers, Condos, etc.

* Civil Engineering Services

* Final Inspection & Certificate of Occupancy

* Building Code Consulting

* Compliance with Building Dept. Violation Orders

* Conditional Use Permit

* Subdivisions, Variances, Zone Changes

* Representation in Public Hearings

* EARTHQUAKE ENGINEERING
STRENGTHENING & RETROFITTING:

* Inspection of EARTHQUAKE damaged Buildings.

* Expediting Complicated Bldg. Permits

* Architectural Design Services

* Structural Engineering Services

* Custom Homes, Shopping Centers, Condos, etc.

* Civil Engineering Services

* Final Inspection & Certificate of Occupancy

* Building Code Consulting

* Compliance with Building Dept. Violation Orders

* Conditional Use Permit

* Subdivisions, Variances, Zone Changes

* Representation

Iran, Kuwait review development of economic cooperation

TEHRAN - Iranian Ambassador to Kuwait Ali Jannati held talks with Kuwaiti Minister of State for Cabinet Affairs Abd al-Aziz ad-Dakhil on formation of joint economic commission between the two countries.

The Iranian and Kuwaiti officials have already signed 12 agreements on trade relations.

Jannati and Ad-Dakhil reviewed the incentives to be offered to the Kuwaiti businessmen keen on taking part in investment projects in Iran.

Jannati said the Iranian industrialists have planned to set up exclusive trade exhibits in Kuwait.

Ad-Dakhil said the upcoming visit to Kuwait of the Iranian Minister of Commerce, Mohammad Sharatiadari, will help develop economic cooperation between the two countries.

Kazakh minister:

Iran's projects for transfer of oil from Central Asia clear, positive

TEHRAN - Kazakh Deputy Energy Minister Dosayev Yobulat told Deputy Foreign Minister Morteza Samadi that Iran's projects for transfer of oil from Central Asia and the Caucasus to the world markets are "clear and positive."

Yobulat said that Ak-mola does not ignore its southern route lying in Iran for transfer of its oil and hopes for adoption of necessary measures to prepare a plan which would specify feasibility of implementing such a project, IRNA reported.

He said that he is visiting Iran to hold talks with Iranian officials on swap of Kazakh oil via Iranian soil and said that he is to give Iranian Oil Ministry officials a definite program on the issue. He also said his country is bent on expanding economic cooperation with Iran.

Iran, Tajikistan continue talks on economic cooperation

TEHRAN - The visiting Iranian delegation and economic officials of Tajikistan in Dushanbe Monday continued talks in different specialized committees formed to study mechanisms for promotion of bilateral economic cooperation.

The Iranian economic delegation arrived in the Tajik capital on Friday to prepare the preliminaries for the future session of the joint Iran-Tajikistan economic commission.

Deputy Construction Jihad Minister Mohammad Reza Notash told IRNA in Dushanbe that the two sides have formed five committees to study grounds for the expansion of bilateral economic cooperation.

The committees have been formed in the fields of agriculture, industries, water and irrigation, trade and banking and financial affairs.

The committees will study proposals offered by both Iranian and Tajik experts which will be raised at the forthcoming session of the joint economic commission.

He said that exploring practical ways for the implementation of agreements already reached between the two countries is the main topic of discussions by members of the said committees.

Romanian senator:

Romania willing to boost trade with Iran

TEHRAN - Chairman of Greater Romania Party (GRP) Cornelius Vadim Tudor said in Tehran on Monday that Romania is willing to boost the volume of trade exchanges with Iran to Drs one billion.

In a meeting with Secretary General of Iran's Chamber of Commerce, Industries and Mines, Rahim Gavahi, Senator Vadim Tudor said his party (GRP) is interested in developing relations with the Islamic Republic of Iran, IRNA reported.

The Romanian nation

Tudor said Iran enjoys considerable economic capabilities and the two countries should develop economic cooperation.

He hoped that his party would take part in the next cabinet of Romania and said the government and nation of Romania would not heed to the U.S. pressure targeting Iranian trade relations with other countries and go ahead with promoting multifaceted economic cooperation with the Islamic Republic of Iran.

Gavahi said the two countries would provide each other with large numbers of goods and commodities. He said import from Romania depends on Romanian import of Iranian non-oil goods.

Gavahi said the private sectors of the two countries are required to form close relationship to develop trade.

He said the visit to Iran of the European delegations and businessmen from other countries indicated Iran's success in carrying out joint economic projects and economic cooperation.

He hoped that Vadim Tudor's visit to Iran would serve to further develop Tehran-Bucharest commercial relations.

TEHRAN - Energy Minister Habibollah Bitaraf said here on Monday that major indexes of Iranian power industry show the main consumer of electric energy are all urban population and 97 percent of villages with more than 20 families.

Bitaraf said at the inaugural ceremony of the 13th international power seminar that the number of power subscribers increased to 13.55 million last year from 8.8 million in 1988, IRNA reported.

He said that 35.8 percent of the country's energy output was consumed last year by household subscribers and the rest by industry and agriculture sectors.

A six percent growth was registered in per capita energy consumption in the country and waste of energy dropped by 1.2 percent in the said period.

The Iranian minister continued that 92,210,000,000 kilowatts/hour of electricity were generated in the country last year and 87,718,000,000 kilowatts/hour of electric energy were supplied to the national power networks.

The installed power generation capacity of the power plants run by the Energy Ministry rose to 23,793 megawatts in the first half of the year (starting March 21), according to Bitaraf. Gross growth rate of energy production in the 1988-1997 period stood at 7.4 percent annually, the minister said.

A total of 125 essays are to be presented at the three-day seminar, attended by experts from 17 countries.

Parliament ready to pass bills on veterinary system

TEHRAN - Speaker of the Islamic Consultative Assembly (Majlis) Ali Akbar Nateq Nouri said the Majlis is ready to amend or approve any laws required by the country's veterinary society through bills or plans.

Addressing a gathering of veterinary students, faculty members of the vet-

erinary colleges and officials of the veterinary organization in the Majlis, Nateq Nouri said recognition of the great share the veterinary society has in country's economic self-reliance will help people know about the sensitivity of the job.

He further highlighted

the importance of vets and said veterinary is one of the strategic and infrastructure courses in Iran. Prior to Nateq Nouri's speech instructors and officials of veterinary system organization briefed him on their situation and problems and called for further attention to be paid to vets.

ETTELA'AT

I N T E R N A T I O N A L

The Only International Persian Daily Newspaper

ISSN: 1353 - 8829 NO. 1096, WEDNESDAY, NOV. 11, 1998

Saud al-Faisal :

Positive spirit in Iran-Saudi dialog

TEHRAN - Saudi Foreign Minister Prince Saud al-Faisal was quoted by an Arab daily saying that a "positive spirit" prevails in the dialog between Iran and Saudi Arabia.

Saudi daily "Al-Sharq al-Awsat," published in London, Monday quoted Al-Faisal telling reporters in Cairo after holding talks with Egyptian President Hosni Mubarak Sunday that if Iran's ties with neighboring countries, especially with the Persian Gulf Arab states improved, it would have its echo on the Iranian and Arab peoples in the Persian Gulf, IRNA reported from Athens.

Asked to comment on the Iranian-Saudi rapprochement, Faisal replied "we hope that the positive spirit which we have noticed in the dialog with the Iranians will continue so that pending issues between Iran and the Arab group are resolved amicably which, God willing, will have a shining future in this relation."

The Saudi foreign minister paid a lightning visit Sunday to Cairo where he met Egyptian President Hosni Mubarak and Foreign Minister Amr Moussa and discussed with them Iraq's crisis with the U.N., the Israeli-Palestinian peace process and bilateral ties.

Faisal's visit to Egypt came a few hours after Iranian Foreign Minister Kamal Kharrazi concluded an official visit to Riyadh.

Expediency Council head in Khuzestan to inspect development projects

AHVAZ, Khuzestan Province - The Chairman of the Expediency Council, Akbar Hashemi Rafsanjani, on Monday visited the still-under-construction Amir-Kabir sugarcane processing plant in southern Ahvaz.

The chairman of the board of the Sugarcane Development and Peripheral Industries Company, Mehdi Mofidi, was accompanying Rafsanjani in the visit, IRNA reported.

Amir-Kabir plant is one of the seven units to be run by the company, and its implementation has so far had 47.8 percent physical progress, Mofidi explained.

He further stated that Amir-Kabir plant, expected to go on stream towards the end of the year 1378 (to start March 21, 1999), would have an annual production capacity of 100,000 tons of refined sugar.

The grinder units of the

plant would tap on Karoun river for their daily water needs of 240,000 cu.m., and can process 10,000 tons of sugarcanes on daily basis, he added.

The plant is being constructed over a 34 hectare plot of land, and a total of 48,420 sq.m. of building area will serve its industrial and administrative operations.

Rafsanjani also visited the main water supply station for Amir-Kabir plant, the station being located 45 miles from Ahvaz on Ahvaz-Khomramshahr road.

The station, inaugurated in 1375, has eight water pumps and can supply water at a rate of 36 cu.m. per second, Mofidi told the former

Construction of the seven units for sugarcane development has so far had a physical progress of 56.7 percent in land preparation, 89 percent for the water supply stations, 59.6 percent for later deep channels, 85.7 percent for main irrigation pumps, 41.7 percent for main channeling pumps,

Cabinet approves outlines of budget bill

TEHRAN - The cabinet, in a session presided over by President Mohammad Khatami, approved two notes of the budget bill for the year 1378 (to start March 21, 1999).

According to note 3A of the bill, approved in the session, the government can underwrite part or all of the bank loans used for investments in the manufacturing, infrastructural, social and cultural sectors and those specially aimed at creating jobs, IRNA reported.

Another part of the said note mandates the government to regulate bank loan programs based on the volume of bank deposits and investments, thus to help the realization of the economic goals of the Second Five Year Development Plan (ends in 1999) and to control the inflation.

Note 3 of the budget bill also addresses bank facilities offered to the private and cooperatives sectors, allocating for the purpose 65 percent of the capital gains earned by the banks on the amount they are mandated

to loan out. The capital gains mentioned in the note are specified to be Drs 6,000 billion.

Another part of note 3 exempts certain cooperatives from payment of the mandatory investors share. The exemption specifically applies to cooperatives whose at least 70 percent of members are war veterans, family members of the martyrs, graduates of higher education institutes and aid workers working for the Welfare Organization or Imam Khomeini Relief Committee.

The note also mandates the Retirement Organization to allocate some Drs 200 billion in bank facilities to offer loans at a 12 percent interest to government retirees.

Note 4 of the budget bill, also approved by the ministers, allocates Drs 50 billion for the youth social programs as well as college students' cultural-social activities.

The note also allocates Drs 300 billion to increase the family allowances paid to the retired personnel of the government and the armed forces.

TEHRAN - U.S.-based oil and gas major Unocal's ambitious Drs 2 billion Turkmenistan-Afghanistan-Pakistan gas pipeline project stands suspended till normalize returns to the war-torn Afghanistan.

This was told to IRNA by Unocal corporation's Indian subsidiary in New Delhi.

"Work on the project has been suspended due to regional political difficulties," the coordinator of Unocal

said.

steel is among the future projects of the country's steel industry, he said adding that steel production is projected to touch 12 million tons annually by the year 2002.

Vice-President and head of Environment Protection Organization Ms. Masoumeh Ebtekar, addressing the ceremony, lauded the initiative taken by the management of Mobarakeh Steel Complex to creating an environment-friendly atmosphere.

He said that the evolution trend of the industries required industrial units to be built according to the international standards including those related to ecology.

Annual steel production to increase to 6m tons

lion tons.

Holland's DNV company awarded the certificate to the Mobarakeh Steel Complex.

Production of steel

last year cost 100 dollars

per ton but at present the price has decreased to 50

dollars per ton, Jahangiri said

terming it as a great

achievement in the history of the country's steel industry.

He noted that due to a

decrease in construction

operation last year some

400,000 tons of iron have

been accumulated in the

warehouses.

Production of different kinds of high quality

Iran starts exporting cement to Arab, African countries

TEHRAN - The

Shipping Lines of the Islamic

Republic of Iran has started

export of cement to Arab

and African countries in

line with policies aimed at

promotion of non-oil exports.

The first 20,000-ton cement

consignment belonging to Savenh Portland arrived at

Jeddah port on Sunday on board Iran-Madras ocean liner.

Captain Bazargani-Pour

said that 600,000 to one million

tons of cement is ex-

pected to be exported to

Saudi Arabia, Sudan, Yemen

and some African countries

annually by the year 2002.

He said with new steps

taken in the cement sector, a

bright future is expected for

the industry.

steel is among the future

projects of the country's

steel industry, he said

adding that steel produc-

tion is projected to

touch 12 million tons an-

nually by the year 2002.

Vice-President and

head of Environment Pro-

tection Organization Ms.

Masoumeh Ebtekar, ad-

ressing the ceremony,

lauded the initiative taken

by the management of

Mobarakeh Steel Com-

plex to creating an en-

vironment-friendly at-

mosphere.

He said that the evolu-

tion trend of the in-

dustry required in-

ustrial units to be built

according to the in-

ternational standards in-

cluding those related to

ec

نگاهی به چگونگی شکل‌گیری مرزهای خاوری ایران

نوشته دکتر پیروز مجتبه‌زاده از دانشگاه لندن

این مقاله متشکّل از دو بخش است. بخش نخست در مورد مرزهای سیستان و بلوچستان، متن سخنرانی آقای دکتر پیروز مجتبه‌زاده در همایش استان‌شناسی استان سیستان و بلوچستان (دانشگاه زاهدان - ۱۳۷۵ آبان) است، و بخش دوم ناظر به مرزهای میانی و شمالی ایران و افغانستان، از کتاب «امیران مرزدار و مرزهای خاوری ایران» نوشته ایشان به زبان انگلیسی انتخاب شده و آقای دکتر حمیدرضا ملک‌محمدی نوری آن را به فارسی برگردانده‌اند.

باید در این زمینه بیشتر تلاش کرد.
دوم، مرزهای ایران با پاکستان و افغانستان از نخستین نمونه‌های «مرز» به معنی کنونی آن در جهان است که در نیمة دوم قرن نوزدهم پدید آمده. جلوتر از این دوران انسانها با مفهوم «سرحد» سروکار داشتند و سرحد، معمولاً شامل نوار به نسبت پهناوری میان دو کشور می‌شد که در عمل نقش منطقه‌برخورد میان دو قدرت یا دو حکومت را بازی می‌کرد. گسترش روابط امپریالیستی جهانی در قرن هیجدهم و اوایل قرن نوزدهم، سبب پدید آمدن «اقتصاد جهانی» شد. از سوی دیگر، گسترش ارتباطات همگام با نظام اقتصادی نو در نیمه نخست قرن نوزدهم لزوم تعیین نقطه‌ها و خطوط دقیقی میان حکومت‌ها، برای تسهیل تماس میان نمایندگان سیاسی و بازرگانی آن حکومت‌ها و تأسیس گمرک خانه‌هارا پیش کشید و این مقدمه‌ای بود که خطوط مرزی را، به مفهوم کنونی، در نیمة دوم قرن نوزدهم پدید آورد. نخستین خطوط مرزی نو در استرالیا، اروپا، آمریکای شمالی، آفریقای جنوبی و میان ایران و امپراتوری هند بریتانیا ایجاد شد. از همین دوران بود که دانش جغرافیای سیاسی، به مفهوم کنونی آن، نیز پا به عرصه مباحث دانشگاهی گذاشت.^۱

رونده تدریجی شکل‌گیری جغرافیای سیاسی کنونی ایران از

مرزهای خاوری ایران حاصل بازی بزرگ قرن نوزدهم میان دو امپراتوری امپریالیستی روس و هند بریتانیا و برخورد دو قدرت هند بریتانیا و ایران است که منجر به تقسیم خراسان بزرگ، سیستان بزرگ و بلوچستان بزرگ شد.

در آغاز این بحث در نظر گرفتن دو نکته اهمیت زیادی دارد: نخست، با وجود مطالعات نسبتاً جامعی که در مورد سرزمینهای مرزی و مرزهای ایران با همسایگان باختری و جنوبی به عمل آمده، متأسفانه سرزمینهای مرزی و مرزهای خاوری و شمالی ایران تاکنون چنان‌که باید مورد بررسی قرار نگرفته است. گروهی از پژوهشگران نظامی و سیاسی هند بریتانیا در نیمة دوم قرن نوزدهم و سرآغاز قرن بیستم، سرزمینهای مرزی و مرزهای خاوری ایران را مورد مطالعه گستردند قرار دادند. آن مطالعات، گرچه بسیار دقیق و ارزنده بود، قدر مسلّم نسبت به ایران بی‌طرف نبود و امروز بس کهنه و بی‌بهره از کارایی ضروری است. در دوران نو تاکنون چندان تحقیقی از برخی پژوهشگران ایرانی به فارسی منتشر شده است. نگارنده نیز در واپسین سالهای دهه ۶۰ شمسی و سالهای نخستین دهه ۷۰ شمسی پژوهش گستردگی به عمل آورده و نتایج آن را به صورت کتابی مفصل به زبان انگلیسی منتشر کرده است. اماً این مقدار کار پژوهشی کافی نیست و

مرگ احمدشاه درانی در سال ۱۱۵۱ (۱۷۷۳ میلادی) فروپاشیدن کشور تازه تأسیس افغانستان را در پی داشت. هرات و کابل و قندھار دوباره به گونهٔ امیرنشین‌های وابسته در فدراتیو «ممالک محروسه» ایران درآمدند.

تجزیهٔ خراسان بزرگ، سیستان بزرگ، بلوچستان بزرگ و سرآغاز پیدایش مرزهای نو

این وضع تاسرکشی کامران خان، پسر محمودشاه ابدالی که امیر دست‌نشانده و وابسته ایران در هرات بود، ادامه یافت. کامران خان گذشته از قطع رابطه‌های وابستگی به تهران، بالشکر کشی به فراوه غوریان و سیستان، ماجراجویی بر ضد حاکمیت و تمامیت سرزمینهای ایران در آن دیار را آغاز کرد. حاج میرزا آغا سی ارتضی به هرات گسیل داشت و این نیرو و هرات را در سال ۱۲۱۶ (۱۸۳۷) به محاصره گرفت. یاغی گری و تحریکات کامران خان تا آن اندازه زشت و آشکار بود که حتی سرجان مکنیل، Sir John McNeil، وزیر مختار بریتانیا در تهران و معمار اصلی شوری جداسازی هرات از ایران، در اسفند ۱۲۱۶ به دولت خود نوشت که حتی اگر حکومت هرات را حکومتی مستقل از ایران فرض کنیم، «به نظر من تردیدی نمی‌تواند وجود داشته باشد که شاه (ایران) کاملاً حق دارد علیه شاهزاده کامران اعلام جنگ کند...»^۵

این هنگام مصادف با دوران «سیاست مستقیم» بریتانیا در افغانستان بود، دورانی که بریتانیا بخش بزرگی از سرزمین افغانستان کنونی را زیر نفوذ مستقیم خود در آورده بود. در این شرایط مکنیل به این تیجه رسید که سرکشی‌های کامران خان ابدالی در هرات، زمینهٔ مساعدی برای جداساختن هرات از ایران فراهم می‌آورد. وی هرات را «کلید دسترسی به هندوستان» معرفی و به دولت هندوستان پیشنهاد کرد که تلاش خود را برای جداساختن آن از ایران به کار بند و آن سرزمین را به کشوری مستقل تبدیل کند که بتواند نقش سپری در برابر چشمداشتهای جغرافیایی احتمالی روسیه نسبت به هندوستان بازی کند.^۶

نیروهای ایرانی، هرات را محاصره نمودند. مکنیل روابط سیاسی هند بریتانیا را با ایران قطع کرد. دولت هند برای جلوگیری از سقوط هرات، از یک سو کامران خان را تشویق به تجدید وابستگی به حکومت مرکزی ایران کرد و از سوی دیگر، نیروی دریایی خود را به خلیج فارس فرستاد تا جزایر و کرانه‌های ایرانی را اشغال کند. از آنجا که حاج میرزا آغا سی به حساسیت وضع ایران در خلیج فارس، در مقابل گسترش اقتدار بریتانیا در مستملکات ایران و اجرای برنامه‌های گسترده ایران زدایی آن قدرت در خلیج فارس آگاه بود، دستور ترک محاصره هرات و بازگشت

شبانگاه ۳۰ خرداد ۱۱۲۶ شمسی (۱۷۴۷ میلادی) آغاز گردید، هنگامی که نادر شاه افسار به دست برخی از یاران خلوت خود کشته شد. این رویداد، جغرافیای سیاسی فلات ایران، آسیای مرکزی و هندوستان باخته‌ی را دگرگون کرد و سرداران ارتش نادری را به جان هم انداخت. هر یک از آنان در اندیشهٔ تجدید امپراتوری نادری برای خود شد. یوسف علی خان و برخی دیگر از سرداران نادر، شاهرخ میرزا افسار را به تخت پادشاهی نشاندند، در حالی که امیر علم خان و کیل الدّولهٔ خُزیمه در قهستان قد علم کرد و محمدحسن خان قاجار در گرگان داعیهٔ رهبری ایران نمود؛ کریم خان زند در شیراز سربرآورده‌اند و احمدخان ابدالی به کابل رفت تا هندوستان را دوباره بگیرد و ضمیمهٔ امپراتوری موردنظر خود در ایران سازد. فرمانی که احمدخان ابدالی (بعدها احمدشاه درانی) در ۱۶ شوال ۱۲۶۷ (۱۳۳۲ شمسی) صادر کرد، تردیدی باقی نمی‌گذارد که وی، در سرآغاز کار خود، در اندیشهٔ تأسیس کشور افغانستان نبوده است. در این فرمان، وی ابراز امیدواری می‌کند که به یاری خداوند «سراسر ایران» (ایران امپراتوری نادری) را به زیر فرمان خود آورد.^۷

این کشمکشها هم‌مان با آغاز نقش آفرینی ژئوپلیتیک دوامپراتوری روس و بریتانیا در سرزمینهای میانهٔ آسیای مرکزی و هندوستان بود. روابط‌های امپریالیستی فزوئی گیرنده این دو امپراتوری که سرانجام به بزرگترین بازی ژئوپلیتیک قرن نوزدهم در خاورزمین انجامید،^۸ بروند تاریجی شکل گیری جغرافیای سیاسی فلات ایران اثر گذاشت. این اثرگذاری سرانجام احمدخان ابدالی را تشویق کرد تا راه تأسیس کشور جداگانهٔ افغانستان را در پیش گیرد.^۹

امیرعلم خان و کیل الدّولهٔ خُزیمه، شاهرخ میرزا افسار را که حاکمیت تشکیلات تازه تأسیس افغانی احمدخان ابدالی را بر مشهد پذیرفته بود، سرنگون و کور کرد. وی در مشهد حکومت خود بر سر ایران را اعلام نمود، ولی قتل او در جنگ با احمدخان ابدالی ستارهٔ اقبال رقیبان امیر خُزیمه را در آسمان سیاسی سرزمینهای امپراتوری نادرشاهی اوج داد. احمدخان ابدالی افغانستان را تأسیس کرد و در کابل تاج شاهی بر سر نهاد و خود را «احمدشاه درانی» خواند. آغا محمدخان فرزند محمد حسن خان قاجار، نقطهٔ پایان بر فرمانروایی دودمان زند در فارس و کرانه‌های خلیج فارس گذارد و حکومت فاسد و ضعیف شاهرخ میرزا افسار را در خراسان برچید و از باقی مانده سرزمینهای امپراتوری نادری، کشور کنونی ایران را به وجود آورد، به این ترتیب بود که امپراتوری نادرشاهی ایران، به دو کشور کنونی ایران و افغانستان تقسیم گردید و بعدها از سرزمینهای جدا شده از ایران قاجاری چند کشور تازه در منطقه پدید آمد.^{۱۰}

پایتخت خراسان خاوری بوده و از دید جغرافیایی، با هیچ مانع طبیعی از مشهد جدا نمی شده است.^{۱۱}

برخلاف این اقرارهای صریح به ایرانی بودن هرات، رهبران دولت هند بریتانیا از هیچ تلاشی - آشکارا غیرقانونی - در جداساختن هرات از ایران کوتاهی نکردند. لرد کرزن در کتاب معروف خود «ایران و مسئله ایران» (Persia and the Persian Question) دیزرائیلی (Disraeli) نخست وزیر بریتانیا (حکومت لندن) را به خاطر پیشنهادش در زمینه بازگرداندن هرات به ایران سرزنش کرده است. وی می نویسد:

«لرد بیکنسفیلد (دیزرائیلی) هنگامی که گفت هرات را باید به ایران بازگرداند، اشتباه غیر قابل توجیهی مرتکب شد.^{۱۲}

به هر حال، دولت هند بریتانیا به این نتیجه رسیده بود که به رغم این واقعیتهای تاریخی و انسانی مورد اقرار خود آنان، استراتژی ایجاد منطقه سپری در برابر قیبان روسی و فرانسوی، نه تنها جداساختن غیرقانونی و غیر منطقی هرات از ایران را حکم می کند، که پایان دادن به رابطه مبهم وابستگی کابل و قندهار به ایران را نیز ضروری می سازد. این سرزمهینها، همراه با هرات، تبدیل به منطقه سپری گسترده هند بریتانیا در برابر تجاوزات احتمالی روسیه و فرانسه شدند. پیشینه حمله نادر شاه به هندوستان از یکسو، و امضای قراردادهای نظامی - سیاسی بی دربی ولی بی معنی تاجاریان با روسیه و فرانسه از یکسو دیگر، هند بریتانیا را نسبت به هدفهای ایران مشکوک می ساخت و در همان حال ضعف و سستی شدید ایران در برابر روسیه، بویژه پس از امضای قرارداد ترکمن چای و دادن اجازه دخالت در امور داخلی ایران به روسیه در سال ۱۸۲۸ (۱۲۰۷)، بر دامنه سوء ظن هند بریتانیا در این زمینه می افزود.^{۱۳} شایان توجه است که با وجود این که هرات از زمان قرارداد ۱۸۵۷ پاریس، به طور رسمی از ایران جدا شده و به گونه حکومت مستقلی در تحت الحمایگی بریتانیا در آمده بود، سلطان احمد شاه بلوچ، شاه هرات استقلال یافتَه^{*}، تا شش سال پس از استقلال، مالیات به دربار ایران می فرستاد و سگه به نام ناصر الدین شاه می زد. انگلیسیان از درک این وضع که ناشی از آینین دیرین فدراتیو «ممالک محروسه» ایران بود، عاجز مانندند.^{۱۴}

به گفته دیگر، صدراعظم نوری با گماشتن سلطان احمد شاه به حکومت هرات دست به شگردی زد که توطئه انگلیسی جدایی هرات از ایران را ختنی کرد، درحالی که بریتانیا اشغال کرانه‌ها و جزایر ایرانی در خلیج فارس را نیز پایان داده بود. صدراعظم نوری، در بازی ژئو استراتژیک با بریتانیا، توانست هم کرانه‌ها و جزایر ایرانی در خلیج فارس حفظ کند و هم هرات را. وابستگی عملی هرات به ایران تا سال ۱۸۶۲ ادامه یافت. در آن سال بود که امیر دوست محمدخان، امیر کابل (پدر همسر سلطان احمد شاه) هرات را محاصره کرده و یک سال این محاصره را ادامه داد. در

نیروهای ایرانی را صادر کرد.^{۱۵} همین داستان بیست سال بعد، در دوران صدارت میرزا آفاخان اعتمادالله نوری تکرار شد. در اوایل پاییز ۱۲۳۴ (۱۸۵۵ سپتامبر) حاکم ایرانی هرات به دست وزیر خود، نایب عیسی خان نیرویی به سیستان روانه کرد و آن سرزمین را به محاصره در آورد. صدراعظم نوری نیز نیرویی برای تتبیه وی اعزام کرد. این نیرو در اردیبهشت ۱۲۳۵ (۱۸۵۶) هرات را محاصره و از دست نایب عیسی خان خارج کرد.^{۱۶} در اوخر پاییز آن سال، بریتانیا به ایران اعلام جنگ داد و نیروی دریایی خود را بار دیگر به خلیج فارس روانه کرد. این نیرو جزیره خارک و کرانه‌های بوشهر و خوزستان تا برازجان را الشغال کرد. به نظر من، میرزا آفاخان نوری به درستی اهمیت خلیج فارس و کرانه‌ها و جزایر ایرانی را بیش از اهمیت هرات تشخیص داد، فتح هرات را نادیده گرفت و به قرارداد صلح (۱۸۵۷) پاریس با بریتانیا تن داد.^{۱۷} فرخ خان امین‌الملک قرارداد صلح پاریس را از سوی دولت ایران امضا کرد.

ماده ششم قرارداد پاریس، زمینه را برای پذیدار شدن مرزهای نو در سرزمینهای خاوری ایران آماده ساخت، در حالی که بریتانیا تا آن تاریخ نیمة خاوری بلوچستان بزرگ، سیستان بزرگ و خراسان بزرگ را زیر کنترل مستقیم یا غیرمستقیم خود در آورده بود. این دوران همزمان با دورانی بود که برخی از کارگزاران ژئوپلیتیک بریتانیا، همانند سر هنگ هنگرفورد هلدیچ (Colonel Hangerford Holdich)، فکر طبیعی بودن مرزهای انتیلیغ می کردند و براین باور بودند که مرزها باید بدون توجه به یکپارچگی های قومی مردم ساکن در مسیر خطوط مرزی، جدا کننده سرزمینها در ادامه عوارض طبیعی باشند. پیگیری این فکر در کار تقسیم سرزمینهای مرزی و ایجاد مرزهای سیاسی میان ملت‌ها سبب شد که امروز ما شاهد مشکلات بزرگ انسانی - سیاسی ناشی از تقسیم اقوام یکپارچه میان کشورهای گوناگون در سراسر جهان، بویژه در خاورمیانه باشیم. یکی از تبلیغ کنندگان این فکر لرد جرج کرزن Lord George Curzon، نایب الحکومه بریتانیا در هندوستان بود. وی درباره جدایی هرات از ایران نوشت:

ایران هرگز فراموش نخواهد کرد که آنچه امروز افغانستان باختり نامیده می شود، در بزرگترین بخش تاریخ، خراسان خاوری بوده؛ هرات عادتاً از سوی حاکمان، نایب الحکومه ها و استانداران یا امیران دست نشانده ایرانی اداره می شده است. این شهر محل سکونت مردمی است دارای آین و احساسات ایرانی نه افغانی و هیچ مانع طبیعی یا تباری این شهر را از مشهد جدا نمی سازد.^{۱۸}

این اقرار و تأیید صریح لرد کرزن درباره ایرانی بودن هرات به گونه زیر در اسناد دولتی بریتانیا طنین افکنده است:

«دعاوی ایران نسبت به هرات پیشینه درازی داشته است. این شهر

آخر عمر در این مقام و در مقام «امیر سیستان» باقی ماند. وی در اوخر زندگی به بیرجند مرکز حکومت خودمختار مرزداری خُزیمه در قاینات بازگشت و پسر جوان خود امیر مخصوص خان حسام الدّوله سوم را مأمور سرپرستی امور سیستان کرد. این وضع تا سال ۱۳۱۶ (۱۹۳۷) ادامه یافت.^{۱۸} در آن سال امیر مخصوص خان خُزیمه از امیری قاینات و سیستان کناره گرفت و حکومت مرزداری نیمه مستقل ۱۳۰۰ ساله خُزیمه را در قاینات و سیستان پایان داد. در آن تاریخ بود که سیستان و بلوچستان در هم ادغام شدند و به گونه استان جدآگاههای در نظام سیاسی نو ایران در آمدند.

به هر حال، تنبیه سرداران بلوچ سیستان سبب شد که امیر شیرعلی خان، امیر افغانستان به موجب قرارداد سال ۱۸۵۷ خود با هند بریتانیا، از ایران به دولت هندوستان شکایت برداشت. دولت هند بریتانیا نظر وزیر خارجہ بریتانیا (لندن) را در زمینه مختار بودن ایران در تأمین حقوق خود در سیستان، ولو با استفاده از زور اسلحه، بی‌ربط و مردوش شمرد و حکمیت مرزی افسران خود را، به موجب ماده ششم قرارداد پاریس با ایران و قرارداد ۱۸۵۷ خود با افغانستان، تحمیل کرد.

بدین گونه، شکل گیری نهایی مرزهای خاوری ایران آغاز گردید.^{۱۹} در این دوران شماری از افسران سیاسی و نظامی هند بریتانیا و برخی دیگر از وابستگان آن دولت مطالعه در مورد سرزمینهای مرزی خاور ایران را آغاز کردند و آثار پژوهشی ارزنده‌ای در این زمینه به رشته تحریر در آوردند:

-ژنرال ژووف فریر (Joseph P. Ferrier) فرانسوی و مورد اعتماد وزیر وزارت خارجہ هند بریتانیا حاصل مطالعات گسترده خود را در کتاب سفرهای کاروانی و سرگردانی در ایران، افغانستان و ترکستان و بلوچستان در ۱۸۵۷ در لندن به چاپ رساند.^{۲۰}

-کاپیتان هانت (Captain Hunt) افسر دریابی هند بریتانیا شرح لشکرکشی دولت خود به جزایر و کرانه‌های ایرانی در خلیج فارس را در کتاب نبرد ایرانی تنظیم و آن را در ۱۸۵۸ در لندن چاپ کرد.^{۲۱}

-راپرت گرانت وستون (Robert Grant Weston) دستاوردهای مطالعات خود را در کتاب تاریخ ایران منتشر کرد.^{۲۲}

-ژنرال فردریک گالدمید (Frederick Goldsmid) تاییج مطالعات گسترده، ژرف و بسیار ارزنده خود و شماری از افسران فنی عضو کمیسیون مطالعاتی تحت فرمان خود را در کتاب دو مجلدی ایران خاوری گردآوردو آن را در سال ۱۸۷۶ در لندن منتشر نمود.^{۲۳}

-اج. ببلیو. بلو (H.W. Bellow) اثر تاریخی خود از ایندوس تا دجله را در ۱۸۷۳ در لندن به چاپ رساند. (این اثر در ۱۹۷۷ در کراچی تجدید چاپ شد).^{۲۴}

-لرد جرج کرزن (George N. Curzon)، نوشه‌های تحقیقی خود درباره تاریخ ایران در قرن نوزدهم و کشمکش‌های امپریالیستی در

خلال این محاصره بود که سلطان احمدشاه و همسرش (دختر دوست محمدخان) در گذشتند و دوست محمدخان موفق شد هرات را در سال ۱۸۶۳ از کف پسر سلطان احمدشاه (نوءه خود) خارج سازد و کشور افغانستان را تأسیس نماید. وی در همان سال در گذشت.

آغاز کشمکش‌های سرزمینی ایرانی - افغانی و مطالعات انگلیسی سرزمینهای خاوری ایران

حکومتهای هرات، کابل و قندهار سرانجام در سال ۱۲۴۲ (۱۸۶۳) به دست امیر دوست محمدخان (امیر کابل) و به یاری هند بریتانیا، در هم ادغام شدند و کشور افغانستان را دوباره، ولی این بار به گونه تحت الحمایه عملی بریتانیا، به وجود آوردند.

تجاوذهای مدلوم حکومتهای کابل و قندهار و بعدها جانشینان دوست محمدخان در افغانستان به سرزمینهای ایران در سیستان و اشغال نیمة خاوری این استان ایرانی، زمینه را برای اجرای ماده ششم قرارداد صلح ۱۸۵۷ پاریس در زمینه اگزاری حکمیت در اختلافات سرزمینی و مرزی با افغانستان به دولت هند بریتانیا آماده ساخت. احمدخان و ابراهیم خان از سرداران بلوچ سیستان، خود و سرزمینهای تحت فرمانروایی شان را در بخش خاوری و شمالی دلتای هیرمند (لاش جوین، چخانسور و نادعلی) به تابعیت امیر شیرعلی خان امیر افغانستان در آوردند.^{۲۵} این اقدام که در سال ۱۲۴۴ (۱۸۶۵) رخ داد، سبب تحریک امیر علم خان سوم خُزیمه، حشمت‌الملک، امیر قاینات و سیستان که با امیر شیرعلی خان افغانستان در رقابت بود، گردید و اکشن نظامی را باعث شد. دولت ایران به دولت بریتانیا در لندن شکایت برداشت. لرد راسل (Lord Russell)، وزیر خارجہ بریتانیا، در پاسخ به شکایت دولت ایران بی‌پرده نوشت که بریتانیا علاقه‌ای به این مسئله ندارد و «دو طرف می‌توانند، با توصل به زور اسلحه، حقوق خود را در سیستان تأمین کنند». ^{۲۶}

با دریافت این نامه، امیر علم خان حشمت‌الملک به بخش اشغال شده سیستان از سوی افغانان در خاور دلتای هیرمند حمله بردو آن سرزمینها را در همان سال به ایران بازگرداند.^{۲۷} سیستان از آن تاریخ به طور رسمی در حکومت مرزداری نیمه مستقل خُزیمه ادغام شد و به دلیل حساسیت استراتئیک ویژه‌ای که پیدا کرد، در مقام «ولی‌عهدنشین» آن حکومت مرزداری، سیستم حکومتی محلی نیمه مستقلی را در سازمان حکومتی مرزداری خودمختار خُزیمه به وجود آورد. پیش از آن دوران، حکومت مرزداری سیستان در دست خانواده کیانی بود و آنان خود را از بازماندگان کیانیان افسانه‌ای می‌شمردند.

امیر علم خان خُزیمه، پسر بزرگ خود امیر علی اکبرخان حسام الدّوله دوم را به عنوان «نایب‌الحکومه» روانه سیستان کرد و اتا

گسترده محلی وی و آشنایی او با سرزمینهای واقع میان هند و ایران علت انتساب وی بود. دولت ایران نیز میرزا معصوم خان انصاری را به نمایندگی خود در کمیسیون حکمیت منصوب کرد.

قرار بر این شد که کمیسیون حکمیت مرزی گلدمید از سال ۱۸۷۰ آغاز به کار کند. اما آنچه شورش و هرج و مرج بر افغانستان چیره شد، کار این کمیسیون، به خواسته امیر افغان، یک سال به تأخیر افتاد. در این فاصله، دولت هندوستان موافقت ایران را برای تعیین مرزهای بلوچستان و مکران میان ایران و امپراتوری هند بریتانیا جلب کرد.

ژنرال گلدمید مأموریت یافت از آغاز سال ۱۸۷۱ مطالعات مرزی در مکران را آغاز کند.^{۳۳} سوئنیت گلدمید در مورد حکمیت ایران بر مکران و بلوچستان از همان آغاز کار هویداشد. برغم ظاهر کار که کمیسیون حکمیت مرزی وی فقط وظیفه داشت مناطق مرزی را با مشارکت نماینده دولت ایران بررسی کند و نتایج مطالعات و مرز پیشنهادی می‌بایست در تهران با دولت ایران در میان گذارده شود و دولت به تایید مرضی الطرفین برسند، دولت هند بریتانیا دستور العمل مفصلی به گلدمید داد و طی آن مسیر مرز را بنا به خواست خود یکجانبه از پیش مشخص نمود.^{۳۴} گذشته از این، میرزا معصوم خان انصاری طی گزارشها بی‌دریبی کوشید تهران را هوشیار سازد که مأموریت گلدمید بر اساس صداقت استوار نیست و اوصیه جز این ندارد که دادن سرزمینهای ایرانی به حکومتهای دست‌نشانده هند بریتانیا در کلات^{۳۵} و خران (باکستان کنونی) راجب‌القانوونی بخشد. وی به تهران نوشت:

... چون همه منظورات مأمور مزبور از تحریر اتش معلوم و مشهود خاطر ... می‌گردد، لهذا به فرستادن کتابچه سوال و جواب خود بامأمور انگلیس به حضور اولیای دولت علیه اکتفا کرده و جسارت می‌نماید ... که این مأمور به جز حمایت و تقویت خان کلات و تحصیل سند که کج و تُمپ و ... تعلق به خان معزی الیه دارد خیال دیگری نداشته و این کمترین نهایت دلخوری را دارد که مساعدتی در پیشرفت این منظور بامأمور مشارلیه توانست ظاهر نمود...^{۳۶}

هشدارهای بی‌دریبی میرزا معصوم خان انصاری به گوش دولت متبع‌عش نشست، و گلدمید بی‌اعتباه اعترافات بی‌دریبی نماینده دولت ایران کار خود را ادامه داد. وی سرانجام در سال ۱۸۷۱ کار تعیین مسیر خط مرزی در مکران، از گوادر تا جالق، را به پایان بردو شرح چگونگی کار را برای تأیید شاه به تهران فرستاد. ناصر الدین شاه با اندکی تغییر در این گزارش، با مرز پیشنهادی گلدمید موافقت کرد. تغییراتی که وی در مرز پیشنهادی گلدمید داد از این قرار بود که کوهک در بخش شمالی این خط مرزی و سرزمینهای واقع در میان رود دشت و رود تهنگ

سرزمینهای خاوری ایران را در کتابی دوجلدی به نام ایران و مسئله ایران در سال ۱۸۹۲ در لندن به چاپ رساند.^{۳۷}

- سرهنگ سی. ای. یت (C.E. Yate) اثر ارزشمند خود خراسان و سیستان را در ۱۹۰۰ منتشر نمود.^{۳۸}

- سرهنگ هنری مک‌ماهون (Colonel Henry Mc Mahon) در سالهای ۱۹۰۳ و ۱۹۰۵ گزارش‌های مفصلی از مطالعات خود در سرزمینهای مرزی سیستان تهیه کرد. این گزارشها در اسناد دولتی بریتانیا موجود است و هنوز به چاپ نرسیده است.^{۳۹}

- سرپرنسی سایکس (Sir Percy Sykes) در ۱۹۰۲ کتاب ده هزار مایل در ایران را در لندن به چاپ رساند.^{۴۰} وی در ۱۹۱۵ کتاب دوجلدی تاریخ ایران را نیز در لندن منتشر ساخت.^{۴۱} اگرچه سرپرنسی سایکس برای تهیه این آثار، مطالعات گسترده‌ای در استاد محلی به عمل آورده و از آثار کهن ایرانی بهره‌فرآوان برده است، ولی در داوری خود نسبت به ایرانیان و افغانان نه تنها بی‌اصفای کرده که از تحریف حقایق تاریخی منطقه، در خدمت به آمال امپریالیستی هند بریتانیا فروگذار نموده است. تأسف‌بارتر این که شماری از تاریخ‌نویسان ایرانی نیز این نوشتۀ‌های آنکه از بی‌اصفای و تحریفهای تاریخی را بدون هیچ دخل و تصرف و توضیحی به فارسی برگردانده و تکرار کرده‌اند. نگارنده کوشیده است برخی از غرض‌ورزی‌ها و تحریفهای سرپرنسی سایکس را در کتاب خود درباره امیران مرزدار و مرزهای خاوری ایران^{۴۲} تصریح کند.

- جی. بی. یت (G.P. Tate) دو اثر ارزشمند به شرح زیر تلوین کرد: کتاب مرزهای بلوچستان، سفر در سرحدات ایران و افغانستان چاپ ۱۹۰۹؛^{۴۳} و کتاب پادشاهی افغانستان چاپ ۱۹۱۵.^{۴۴}

تعیین مرزهای بلوچستان و سیستان

(الف) مرزهای مکران

در اوایل نیمة دوم قرن نوزدهم دولت هند بریتانیا به فکر تاسیس خط تلگراف هند و اروپا افتاد. از آنجا که این خط تلگراف می‌بایست از جنوب ایران و خلیج فارس بگذرد، هیئتی به سربرستی ژنرال گلدمید، مأمور مطالعه سرزمینهای واقع در مسیر این خط تلگراف در بلوچستان و مکران شد. در همان هنگام، هند بریتانیا در اندیشه تعیین مرز میان خود و ایران نیز بود. شکایت دولت ایران به لندن نسبت به تجاوزهای افغانان در سیستان و شکایت امیر افغانستان به دولت هند بریتانیا در مورد اقدامات امیر علم خان خزیمه حشمت‌الملک، زمینه لازم را فراهم ساخت تا دولت هندوستان هیأتی را برای مطالعه و حکمیت در این زمینه مأمور کند. ریاست این کمیسیون به ژنرال گلدمید سپرده شد. مطالعات

ضروری را برای شورش عمومی مردم سیستان فراهم ساخت. آنان که از حکمیت غیر عادلانهٔ زرال گلدمیید و مأموریت ناخواسته سرهنگ مکماهون دل آزده بودند و بیم داشتند مکماهون نیز مانند گلدمیید حقوق آنان از آب هیرمند را به افغانستان بدهد، قیام بزرگی را آغاز کردند، دست به پیران کردند و آتش زدن اموال و ساختمانهای انگلیسی‌ها در سیستان گشودند و قصد جان آنان کردند. امیر علی اکبرخان خزیمه (حسام الدّوله دوم) امیر سیستان نیروهای خود را برای مهار کردن قیام و شورش عمومی به کار گرفت و از قتل عام انگلیسی‌ها جلوگیری نمود.^{۴۳} روسها که در این دوره روابط نزدیکی با امیر علی اکبرخان خزیمه داشتند واز او پرسش، امیر معصوم خان خزیمه (حسام الدّوله سوم) در برابر انگلیسی‌ها حمایت می‌کردند، از اقدام امیر خزیمه سخت برآشافتند و نفوذ خود را در تهران به کار گرفتند تا وی را از حکومت سیستان عزل کنند.^{۴۴}

فرمان عزل امیر علی اکبرخان حسام الدّوله دوم صادر شد، اماً نمایندهٔ سیاسی هند بریتانیا در سیستان طی نامه‌ای محربانه به وزیر مختار بریتانیا در تهران نوشت از آنجا که امیر حسام الدّوله به دلیل حفظ جان آشکارا در شورش سیستان مورد خشم روسها قرار گرفته است و آنان آشکارا تهدید کرده‌اند که وی را به خاطر این کار از حکومت سیستان سرنگون خواهند کرد، اگر عزل وی عملی شود به اعتبار بریتانیا در سیستان لطمہ بزرگی خواهد خورد. به این دلیل، از هیچ کاری برای جلوگیری از عزل وی نباید خودداری ورزید.^{۴۵} وزیر مختار بریتانیا در تهران این نظر را تأیید و به دولت خود پیشنهاد کرد. در تیجه، دولت هند بریتانیا با دولت ایران به گفت و گو پرداخت و حاضر شد در برای عدم اجرای حکم عزل امیر علی اکبرخان خزیمه در سیستان، میرجاوه و ۳۰۰ مایل سرزمین غصب شده ایران را که هدیج به هندوستان داده بود، به ایران بازگرداند. این تصمیم طی قرارداد مرزی ۱۹۰۵ ایران و هند بریتانیا در بارهٔ مژده‌های شمالی بلوچستان رسمیت یافت.^{۴۶} بر اساس قرارداد یادشده در سال ۱۲۸۴ (۱۹۰۵) مژده‌های شمالی بلوچستان تا سرزمین سیستان، در خطیٰ مستقیم تعیین شد و روی نقشه آمد. در سال ۱۳۲۹ (۱۹۵۰) حل و فصل با قیماندهٔ مشکلات مرزی دو کشور دست زدند.^{۴۷}

حکمیت گلدمیید و مسئلهٔ هیرمند^{۴۸}

گرچه مژده‌های بین‌المللی میان ایران و افغانستان در میانهٔ شاخهٔ اصلی هیرمند در سیستان سالهای زیادی است که مورد پذیرش دو همسایه قرار گرفته، اختلافات بر سرچگونگی تقسیم آب هیرمند و دیگر حقوق

به طرف ایرانی مرز منتقل گردید و خلیج گوادر و سرزمین کچ در طرف هندی مرز رها شد.^{۴۹} گلدمیید طی نامه‌ای به دولت هند بریتانیا توضیح داد که ایرانیان در مورد کوهک خیلی جدی هستند و چاره‌ای جز موافقت با انتقال این منطقه به درون مرز ایران نیست.^{۵۰} دولت هند پیشنهاد گلدمیید را نادیده گرفت و وزیر مختار بریتانیا در تهران را مأمور قبولاندن مژده‌های پیشنهادی گلدمیید کرد. دربار ناصر الدّین شاه به آسانی تحت تأثیر کارهای وزیر مختار بریتانیا قرار گرفت و مژده‌های گلدمیید را پذیرفت،^{۵۱} ولی اندکی پس از پیان گرفتن کار، ابراهیم خان، حاکم بمپور، کوهک و بخش‌های مهمی از درهٔ مشکیل و اسفندک را اشغال کرد و در عمل مژده گلدمیید را در آن بخش از بلوچستان به طرف خاوری کوهک و مشکیل منحرف ساخت. این وضع بیش از بیست سال دوام یافت و در سال ۱۸۹۵ بود که هند بریتانیا ناچار پذیرفت که کوهک و اسفندک و دیگر سرزمینهای را که ابراهیم خان پس گرفته و ضمیمهٔ قلمرو ایران کرده بود به رسمیت شناسد.^{۵۲}

ب) مژده‌های بلوچستان شمالی
در سال ۱۸۹۵ سرهنگ هنگ فوره ھلديچ، افسر ورزیده استعماری هند بریتانیا و صاحب اندیشه‌های در خور توجه در جغرافیای سیاسی مژده‌ها، مأموریت یافت که مژده‌های بخش شمالی بلوچستان را میان هند بریتانیا و ایران تعیین کند. سرهنگ ھلديچ کار مطالعهٔ این مژده‌هارا از نقطهٔ پایانی مژده گلدمیید آغاز کرد و تا نقطهٔ آغاز سرزمین سیستان ادامه داد. وی در این مژده‌سازی بخش‌های عمده‌ای از سرزمینهای زیر حاکمیت مستقیم و بی‌چون و چرای ایران، از جملهٔ میرجاوه و سرزمینهای اطراف آن را به طول ۳۰۰ مایل، به حکومت خران داد.

اعتراضات ایران، در نخستین برخورد، پذیرفته نشد. دولت هند بریتانیا به مالکیت و حاکمیت ایران بر میرجاوه و اطراف آن واقف بود اماً برخلاف مقررات بین‌المللی و توافقهای دوجانبه‌می کوشید این منطقه را در دست داشته باشد تا روزی با پس دادن آن، امتیازاتی از دولت ایران بگیرد.^{۵۳}

آن روز سراجام در سال ۱۹۰۵ فرارسید. موضوع از این قرار بود که سرهنگ هنری مک‌ماهون، افسر هند بریتانیا در سال ۱۹۰۳ برای حکمیت در مورد مژده‌های سیستان و تقسیم آب هیرمند، بالشکر بزرگی وارد منطقه شد. حضور ناگهانی این گروه بزرگ بر تقاضای خواربار در بازارهای منطقه اثر مهمی گذارد و در اندک مدتی گندم در سیستان نایاب گردید. این دوران مصادف با اوج رقابت‌های روس و بریتانیا در سرزمینهای خاوری ایران بود. در اسناد انگلیسی، مأموران روس در سیستان به تحریک مردم محل علیه مأموریت مژده سرزمینگ مک‌ماهون در سیستان متهم شده‌اند.^{۵۴} به هر حال، کمیابی مواد غذایی در سیستان بهانهٔ

در نتیجه‌این برخوردهای محکم و به نسبت خشونت‌آمیز وی بود که گلدمیید در گزارشی به دولت هند بریتانیا نوشت: «امیر قایق قدرت زیادی دارد. نماینده ایران در کمیسیون مرزی به دست او بازی می‌کند و مرتباً از نامه‌لر در اسل یاد می‌کند. وی می‌گوید هیچ بخشی از مایملک کنونی ایران قابل بحث نخواهد بود.»^{۵۲}

با دریافت این یادداشت‌ها و بر اساس این گونه آگاهی بود که دولت هندوستان در نامه‌ای از ژنرال پولاک مشاور یا سرپرست نماینده امیر افغانستان در کمیسیون مرزی گلدمیید پرسید:

«ایران بخش‌های اصلی سیستان را چنان محکم در اختیار دارد که نظر حکمیت مرزی باید به سود ایران باشد، ولی ... آیا چنین مرزی (روی شاخه اصلی هیرمند در دلتا)، گرچه همه آنچه را خواسته افغانستان است برآورده نمی‌سازد، می‌تواند منافع افغانستان را تأمین کند؟»^{۵۳}

این نامه، از یک سو نشان‌دهنده آن است که هند بریتانیا قصد داشته بخش‌های بزرگتری از سیستان را به افغانستان بدهد، ولی قدرت نمایی‌های امیر علم خان خزیمه مانع از این کار شده است. از سوی دیگر، زمینه‌ای فراهم ساخته تا بر اساس آن ژنرال گلدمیید بتواند مرزهای دو کشور را روی شاخه اصلی هیرمند در دلتا بگذارد و آنچه را «سیستان داخلی» یا «سیستان اصلی» نام نهاده بود، به ایران بدهد و بخش بزرگتر آن سرزمین را که «سیستان خارجی» نامیده بود به افغانستان بیخشند.^{۵۴}

اعتراض‌ها و کارشنکنی‌های امیر علم خان خزیمه امیر قاینات و سیستان، و میرزا معصوم خان انصاری نماینده دولت ایران در کمیسیون حکمیت، سبب شد که گلدمیید از آنان به مقامات بریتانیا شکایت کند و خواستار اعمال نفوذ در تهران شود تا کمیسیون حکمیت مرزی از شر آن دورها گردد.^{۵۵} وی در کتاب خود نیز از کارشنکنی‌های این دوناله می‌کند.^{۵۶} در نتیجه‌این شکایتها، نه تنها امیر علم خان سوم خزیمه در اوایل سال ۱۲۵۱ (۱۸۷۲) از حکومت سیستان بر کنار شد و صمصام‌الملک جای وی را گرفت، بلکه بخش بزرگی از املاک شخصی و خانوادگی امیر علم خان در خاور شاخه اصلی هیرمند را به افغانستان دادند.^{۵۷} میرزا معصوم خان انصاری نیز ناگهان ناپدید گردید و دیگر از او در این رابطه نامی و نشانی به میان نیامد. امیر علم خان خزیمه در فروردین ۱۲۵۳ (۱۸۷۴) دوباره حکومت سیستان را به دست آورد و ناصر الدین شاه که متوجه اشتباه خود شده بود، شمشیر مرصعی به پاس خدمتش در سیستان به وی اعطای کرد.

گلدمیید کار تعیین مرز سیستان را در سال ۱۲۵۱ (۱۸۷۲) به پایان رساند. در تهران، این استاد، در نهایت بی‌خبری، به امضای میرزا ملک‌خان ناظم‌الدوله نماینده ایران در کمیسیون حکمیت گلدمیید (به جای میرزا معصوم خان انصاری) رسید. میرزا ملک‌خان

مریوط به این رودخانه بین المللی هنوز حل نشده است. این وضع، به رغم تلاش‌های متعدد در ۱۲۰ سال گذشته برای حل مسئله، همچنان بر جای مانده است. مشکل اصلی از آنجا آغاز گردید که رهبران سیاسی افغانستان در آغاز قرن بیستم استفاده از رود هیرمند را حق انحصاری افغانستان دانستند، در حالی که کمیسیون حکمیت ژنرال گلدمیید در سال ۱۲۵۱ (۱۸۷۲) مرزهای دو کشور را در دلتای هیرمند روی شاخه اصلی رودخانه قرار داده بود. یادداشت ۲۵ سپتامبر ۱۹۰۴ سرهنگ مک‌ماهون انگلیسی حاکمی از این بود که دولت افغانستان نمی‌پذیرد که اختلافی بر سر مسئله آب وجود دارد؛ زیرا موقع جغرافیایی، آنان را تها صاحبان سراسر هیرمند، واقع در بالای بند سیستان، می‌سازد.^{۵۸}

با برداشتی این گونه، حاکمان افغانستان نه تنها حقوق طبیعی مردم بخش پایین رودخانه و بستگی بی‌چون و چرایی زندگی آنان به آب هیرمند را حرامت نهادند، که مقررات بین المللی را نادیده انگاشتند؛ زیرا این مقررات از همان اوان رودخانه‌هایی را که از خاک بیش از یک کشور بگذرد «رودخانه‌های بین المللی» می‌شناسد.

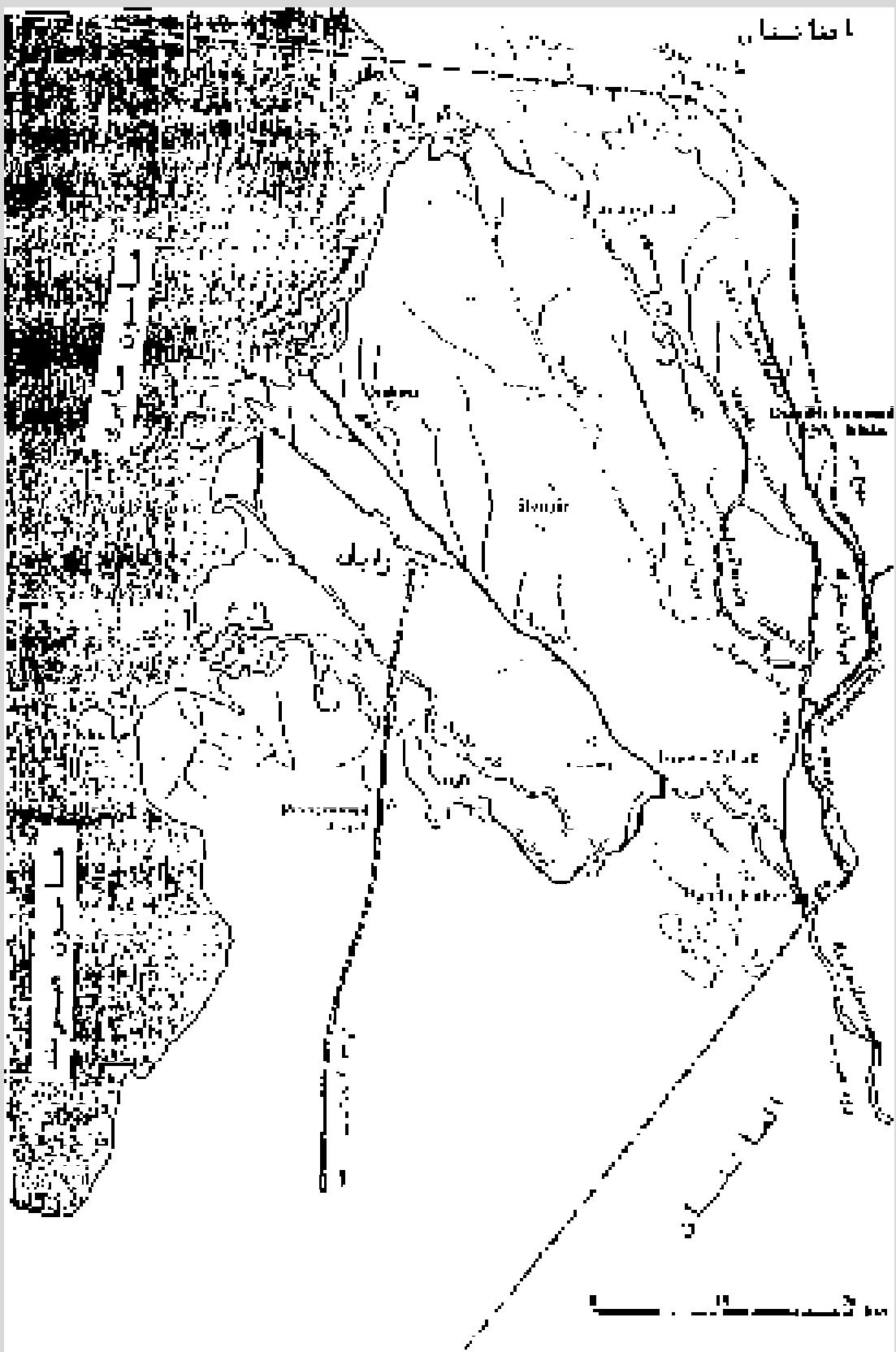
مشکل واقعی از هنگامی آغاز شده بود که کمیسیون حکمیت مرزی گلدمیید در سال ۱۲۵۱ تصمیم گرفت مرز میان ایران و افغانستان را در سیستان روی شاخه اصلی رود هیرمند قرار دهد بی‌آنکه در مورد چگونگی تقسیم آب آن و حقوق دو همسایه تصمیمی بگیرد و توصیه‌ای بکند.^{۵۹}

حکمیت مرزی گلدمیید در سیستان با مشکلات فراوان آغاز شد. کارشنکنی‌های میرزا معصوم خان انصاری، نماینده دولت ایران در سیستان، به اوج رسید. وی به مأموریت گلدمیید در سیستان سخت بدین بود و در یادداشت‌های فراوانش به دولت ایران پافشاری می‌کرد که گلدمیید در نظر دارد همه سیستان را به افغانستان بدهد.

میرزا معصوم خان پس از عبور از بلوچستان و ورود به خاک سیستان، خود را به امیر علم خان سوم خزیمه، حشمت‌الملک، امیر قاینات و سیستان رساند و از تردیدهای خود نسبت به مأموریت گلدمیید آگاه ساخت. امیر علم خان نیز تا توائنس در کار کمیسیون گلدمیید کارشنکنی کرد. وی در نصرت آباد، که خود بنا کرده بود و بعدها «زابل» نام گرفت، میرزا معصوم خان انصاری را در یکی از بناهای مجلل خود و ژنرال گلدمیید و هم‌راهان انگلیسی اورا در ساختمانی نیمه ویرانه و محقر جای داد و اجازه نداد نماینده افغانستان در کمیسیون حکمیت مرزی و سرپرست یا «مشاور» او، ژنرال پولاک، گام به خاک سیستان نهند.

امیر علم خان خزیمه در گفت و گوهایش با گلدمیید نیز آشکارا سخن از آن به میان آورد که اجازه نخواهد داد خاک سیستان به امیر افغانستان داده شود. وی در این راه تا آنجا پیش رفت که نامه ویژه ناصر الدین شاه دایر بر موافقت دولت ایران با حکمیت گلدمیید را بی ارزش شمرد.^{۶۱}

دلتای هیرمند و مرزهای سیستان بر اساس حکومیت‌های گلددامیت و مک‌ماهون

رود هیرمند (در سال ۱۹۰۳)، در سال ۱۹۰۵ دو سوم آب هیرمند را به افغانستان بخشید. ایرانیان این تقسیم آب را غیر قابل قبول دانستند و از تصویب سر باز زدند. افعانها، در مقابل، از این داوری خوشنود بودند.^{۶۴} برزگران محلی از این داوری چنان رنجیدند و آن را ناعادلانه یافتند که تصمیم گرفتند عملاً اصول را زیریابی گذارند.

با فرار سیدن تابستان ۱۹۰۵ و کمیاب شدن آب در سیستان، افراد محلی دو نهر جدید از شاخه اصلی رودخانه مرزی جدا کردند. این دو کانال در جایی برپه شد که حکمیت مک ماهون هرگونه دخالت در آب هیرمند از سوی دو طرف را در آن منع کرده بود. از آنجا که حکمیت وی به تصویب دو طرف نرسیده بود، مک ماهون نتوانست در این مورد کاری کند. اقدام افراد سیستانی، به هر حال، اختلاف دو طرف را دوباره زنده کرد. نامه های شکوه آمیز مردم سیستان در نکوهش مک ماهون و بریتانیا به خاطر «دسیسه» در زیر پا گذاشتند حقوق آنان در آب هیرمند به سود افغانستان، در روز نامه های ایرانی مخالف در خارج از کشور و در روز نامه های روسی درج شد. روسها نامه هایی به ولی عهد ایران (محمدعلی میرزا) نوشتند و ناخرسنی خود را از آنچه حکمیت انگلیسی در موردم مردم سیستان را داشته بود به وی ابلاغ کردند.^{۶۵} برخی مردم سیستان به ساختمانهای مقر کمیسیون حکمیت انگلیسی حمله برندند و آنها را به آتش کشیدند.^{۶۶} دولت ایران نیز داوری تازه های را در خواست کرد که هرگز عملی نشد.

این اختلافها سالها دامنه یافت. کنسول بریتانیا در سیستان در یادداشت های محروم اندسامبر ۱۹۲۹ خود می نویسد سرو صد اهالی میان اتباع ایران و افغانستان در سیستان بروز کرد که حاصل دوام اختلافات دو طرف بر سر تقسیم آب هیرمند بود.^{۶۷}

با گسترش یافتن روابط دوستانه میان دولت مرکزی تازه پایی گرفته رضاشد در ایران و دولت تازه استقلال یافته محمد نادر شاه در افغانستان در دهه ۱۳۱۰، تلاش های تازه ای برای حل مسئله آب هیرمند آغاز شدو در سال ۱۳۱۸ منجر به امضای پیمانی میان دو همسایه شد. در ماده نخستین این پیمان «دولتهای ایران و افغانستان توافق کردند که همه آب هیرمند را بند کمال خان (۴۷ کیلومتر داخل خاک افغانستان) نسبت به مرز ایران) به سهم مساوی میان ایران و افغانستان تقسیم گردد. ماده دوم حاکی از آن بود که دولت افغانستان متعهد می شود هیچ کانال تازه ای برای استفاده از آب بیشتر از آنچه هم اکنون میان ده چهار بر جا و بند کمال خان می برد، احداث نکند و کانالهای موجود را تعمیر نکند».^{۶۸}

این پیمان گرچه در راستای موازن موجود بین المللی بود و از دید ایران، پیشرفت چشمگیری نسبت به حکمیت مک ماهون شمرده می شد، توانست مهر پایان بر اختلاف دو کشور بزند چرا که افغانها توانستند میان خود توافق کنند و به علت دگرگون شدن محیط سیاسی

در حالی استناد تعیین مرزهای سیستان را امضاء کرد که حتی سیستان را ندیده و از مطالعات مرزی و چگونگی تعیین مرز کمترین آگاهی نداشت.^{۶۹} پس از دو دیدار با گلسسیمید در تهران و پس از برخی لفاظی های بی مورد و بی تیجه، خطوط مرزی تعیین شده از سوی گلسسیمید و نقشه های مربوط را به نمایندگی از دولت ایران امضا کرد. تنها موردی که در تصمیمات مرزی گلسسیمید به آب هیرمند اشاره دارد، به این قرار است:

«فراتر، باید کاملاً در را شود که هیچ کاری از سوی دو طرف نباید صورت گیرد که تیجه اش دخالت در آب مورد نیاز برای آیلاری در دو کرانه باشد..»^{۷۰}

کمیسیون حکمیت مک ماهون و مسئله آب هیرمند

تغییر مسیر رودخانه در دلتا در سال ۱۸۹۶ سبب بروز اختلافهای تازه ای شد. حکمیت انگلیس بار دیگر درخواست شدو سرهنگ هنری مک ماهون در سال ۱۹۰۳ مأموریت یافت مرزهای تازه را تعیین و نشانه گذاری کند. مرزهای تازه مک ماهون، در عمل، همان بود که در گذشته ژنرال گلسسیمید تعیین کرده بود، جز اینکه مک ماهون در سال ۱۹۰۵ دست به تقسیم آب زد^{۷۱} و این کار مشکلات بیشتری آفرید. پس از اینکه در سال ۱۹۰۳-۴ مک ماهون تصمیم گرفت آب رود هیرمند را در مناطق مرزی به تساوی میان دو طرف تقسیم کند، در سال ۱۹۰۵ این نظر را تغییر داد و به دلایلی ناشناخته بر آن شد که دو سوم آب هیرمند را در دلتا به افغانستان و یک سوم آن را به سیستان ایران^{۷۲} که حاصل خیز تر و به مرابت بر جمعیت تر از منطقه مجاور در افغانستان (نیمروز) است، بدهد.

ظلمی که در این تقسیم آب نسبت به سیستان ایران رفت، با خواندن مطلبی از خود مک ماهون در مورد بی عدالتی نسبت به ایران حتی در صورت تقسیم مساوی آب هیرمند (تصمیم سال ۱۹۰۳-۴)، آشکارا به جلوه در می آید. او در خصوص تقسیم مساوی آب هیرمند میان دو همسایه به افغانها نوشت:

حتی یک افغان، وقتی خوب بیندیشد، باید تأیید کند هر راه حلی که حقوق ایران را در مورد آب مورد دسترسی کوتیش محدود تر سازد یک توفیق اضافی برای افغانستان است که پیش از این تنها ۱۶ درصد آب رودخانه در پایین روبار استفاده می کرده، در حالی که ایران ۶۲ درصد از آب رودخانه را مصرف می کرده است. به تأخیر افتادن حل مسئله می تواند به رسمیت یافتن حقوق ایران نسبت به آنچه سنت دیرینه در اختیارش می گذارد، منجر گردد...^{۷۳}

مک ماهون پس از تأیید حقایق بالا در مورد حقوق ایران نسبت به آب

در دولت‌ای هیرمند عنوان کرد.^{۷۳} گرچه این رقم از میزان یک سوم آب‌سهمی ایران تعیین شده‌از سوی حکمیت ۱۹۰۵ مک‌ماهون نیز به مراتب کمتر بود، افغانها از پذیرفتنش در آن هنگام سر باز زدند.^{۷۴} با این حال، رقم یادشده از آن پس، به صورت مبنای بحث‌های آنان در آمد. به‌حال، کودتای سال ۱۳۵۲ افغانستان مانع تصویب پیمان در آن کشور شد. پادشاهی ایران نیز در سال ۱۳۵۷ در تیجهٔ انقلاب اسلامی سرنگون گردید. به‌دلیل این دگرگونی‌ها افغانستان به اشغال نیروهای سوری پیشین در آمد و دولت دکتر نجیب‌الله دست نشاندهٔ شوروی‌هادر سال ۱۳۷۱ سقوط کرد. این رویداد منجر به شعله‌ورشدن آتش چنگ داخلی در افغانستان شد که هم‌چنان ادامه دارد. رویدادهای مانع از آن گردید که دولتمایه‌تلاشهای تازه‌ای برای حل اختلاف‌های میان خود آغاز کنند. در عین حال، باید گفت که هرج و مرچ ادامه‌یابنده در افغانستان سبب سست شدن کنترل اداری و فنی آب‌هیرمند در آن کشور گشته و جریان آزادسیلاهای دلتا، زندگی دوباره را برای یک دورهٔ موقّت به دریاچهٔ هامون بازگردانده است.

بخش‌های شمالی و میانی مرزهای ایران و افغانستان

دری چندسازی هرات از ایران در سال ۱۸۵۷ و اشغال آن در سال ۱۸۶۳ به دست امیر دوست محمدخان که تقسیم خراسان را به ای کرد، مرز میان خراسان و پادشاهی افغانستان در باختر هرات، غوریان و فراه قرار داده شد. این مرز ۳۳۷ مایل طول دارد که طول هریرو و بعنوان شمالی ترین نقطهٔ مرز ایران و افغانستان نیز به آن افزوده‌می‌شود. این مرزها در مختصات ۳۵° درجه و ۳۷° دقیقه و ۳۱ درجه و ۵۰ دقیقه در یک جهت تقریباً

شمالی جنوبی از میان رودها و کوه‌ها و صحراء‌های گذرد.

گرچه هرات توسط دوست محمدخان از خاندان برگزایی تصرف شد، مرزهای میان ایالت خراسان ایران و ایالت هرات افغانستان تعیین نشده باقی ماند. در نتیجه، منازعات و برخورد های میان دو کشور و به افزایش نهاد، به‌نحوی که تعیین خط مرزی مشخص در بخش‌های مرکزی خراسان اجتناب ناپذیر گردید. امیر شیرعلی خان، نه‌تنه‌اشک و ترددیهای ایران نسبت به طرحهای توسعه طلبانه پیش‌راکاهش نداد، بلکه با تحریک دست اندازی‌های مسلح‌حانه در مرزهای سیستان، برنگرانی‌های ایران افزود.

دولت ایران در دسامبر ۱۸۷۸ به اطلاع وزیر مختار بریتانیا در تهران رساند که امیر افغان نیروهای برای حمله به سیستان گردآوری کرده است. ایران بر اساس بند ۶ پیمان ۱۸۵۷ پاریس خواستار مداخله دولت بریتانیا شد. فرماندار کل هند در ابطه با درخواست تهران از لندن، مدعی شد که کلکته هیچ اطلاعی از وجود نیّات سوء امیر افغان نسبت به سرزمینهای ایران ندارد.^{۷۵} با عدم توجه مقامات حکومت هند به نگرانی‌های ایران، اختلافات سیاسی و نیز حملات محلی در نواحی مرزی هشتادان و قائنات افزایش

ایران در خلال جنگ جهانی دوم و تبعید رضا شاه در سال ۱۳۲۰، افغانها از تصویب پیمان سر باز زدند. این اختلافها هنگامی دوباره اوج گرفت که شماری از شرکت‌های آمریکایی با دریافت امتیازهایی از دولت افغانستان در سال ۱۳۲۴ ساختن چند سدو کanal انحرافی روی رود هیرمند را آغاز کردند. مردم سیستان بر این باور شدند که بازتاب ساختمن این سدها و کانالهای انحرافی در افغانستان بلا فاصله خواهد بود. یادداشت‌های محروم‌نه سرکنسول بریتانیا در مشهد از خشکسالی دراز مدت در تابستان ۱۳۲۶ سخن دارد و اشاره می‌کند:

اخباری از زابل رسیده است دایر بر این که حدود یک ماه است آبی از هیرمند به شهر نرسیده و روستاهای اطراف سه ماه است که بی‌آب مانده‌اند. مردم خشکسالی زده منطقه باور ندارند که نباریدن برف در زمستان گذشته علت است و اشاره کردند که از مرز گذشته، به افغانستان وارد خواهند شد و به زور سدها را خواهند شکست و آبی را که زندگی‌شان بدان بسته است رها خواهند کرد. آنان بر این باورند که افغانها به شیوهٔ غیر قانونی سهمیه آب آنان را دزدیده‌اند یا آب را زراه کانالهایی که آمریکاییان ساخته‌اند منحرف کرده و به دیار گیریشک می‌برند.^{۶۹}

سفیر ایران در افغانستان پس از بازدید از کanal انحرافی در افغانستان در سال ۱۳۲۶، به دولتش گزارش داد که آن کanal به درازای ۱۱۰ کیلومتر ساخته شده است. ژرفای آب در سراسر کanal دو و نیم متر است؛ پهنای آن ۳۰ متر است که به تدریج کاهش یافته و سرانجام به ۱۲ متر می‌رسد. این کanal بین ۱۵ تا ۲۰ هزار فوت مکعب آبی را که می‌بایست به سیستان بر سر منحرف می‌سازد.^{۷۰}

ساختمان دوسد بزرگ (سد مخزنی کجکی و سد انحرافی بغرا) در افغانستان در سال ۱۳۲۸ (۱۹۴۹) سروصدای زیادی میان ایرانیان به راه انداخت. در نتیجهٔ میانجی گری ایالات متحدهٔ آمریکا، دو کشور سرانجام نمایندگان خود را برای گفت‌و‌گو به واسینگتن فرستادند. این گفت‌و‌گوها (۱۹۵۹) به تیجه‌ای نرسید^{۷۱} و اختلافها تا سال ۱۳۵۲ ادامه یافت. در آن سال دو کشور پیمان تازه‌ای دربارهٔ سهم آب طرفین در بخش دلتای هیرمند امضا کردند که هر گر به تصویب نرسید. براساس این پیمان قرار بود ۲۲ متر مکعب در ثانیه از آب هیرمند در دلتا و چهار متر مکعب در ثانیه آب خریداری شده از افغانستان به عنوان سهم ایران در نظر گرفته شود که بدین ترتیب آب وارد شونده به سیستان ایران به ۲۶ متر مکعب در ثانیه می‌رسید.^{۷۲} قرار بود پادشاه افغانستان دو متر مکعب آب در ثانیه نیز به شاه ایران بی‌بخشد.

رقم ۲۲ متر مکعب در ثانیه از هنگامی زیربنای ادعاهای افغانها قرار گرفت که کمیسیون به اصطلاح بی طرف در سال ۱۳۲۷ از سوی آمریکاییان تشکیل شد و این رقم را به عنوان میزان آب مورد نیاز دوطرف

یافت. وضعیت در نواحی یادشده به اندازه‌ای جدی شد که داوری و تعیین حدود مرز ضرورت یافت.

حکمیّت مک‌لین و مرز هشتادان

در مسأله مداخله کند. حکومت هند بریتانیا در سال ۱۸۸۶ تصمیم گرفت ژنرال مک‌لین، سرکنسول بریتانیا در مشهد، را مأمور حکمیّت میان ایران و افغانستان در منازعه‌دشت هشتادان نماید. کارهای رسیدگی مقدماتی به دلایل مختلف به تأخیر افتاد. ژنرال مک‌لین کار خود را در آوریل ۱۸۸۸ در هشتادان آغاز کرد. نماینده ایران در کمیسیون داوری، میرزا مجتبی خان نظام‌الملک کارگزار خراسان بود و ریاست گروه افغانی را ژنرال قطب‌الدین داشت. یکی از رؤسای طوایف، میرزا محمد عمر بود که امیر افغانستان بویژه‌وی را برای مراقبت از کارهای کمیسیون افغانی قطب‌الدین مأمور کرده بود.^{۷۰}

ژنرال مک‌لین پیش از رفتن به هشتادان، از نمایندگان ایران و افغانستان خواست ادعاهای خواستهای خود را به صورت نوشته تسلیم وی کنند. افغانان در دعاوی اولیّه خود خواستار شدند که رسیدگی به اراضی کلوخ، پرده، و هشتادان محدود گردد.^{۷۱} ولی در دیدار کمیسیون حکمیّت در ۳۰ آوریل ۱۸۸۸، که نماینده ایران مدعی سراسر دره و سرزمین هشتادان تا سنگ دختر گردید، نماینده افغان بی درنگ نظر خود را تغییر داد و مدعی نواحی فرزانه، گرماب، و مناطق دیگری شد که کاملاً درون سرزمینهای ایران بود و در مورد آنها هیچ گاه سخن مطرح نبود.^{۷۲}

صرف نظر از این نوع رفتارها، بزرگترین اشکال در رسیدن به تیجهٔ مناسب و عادلانه این بود که در زمان حکمیّت، هشتادان تقریباً بطور کامل غیرمسکونی بود. در یک ناحیهٔ مورد منازعه میان دو یا چند دولت، گواهی ساکنان آن ناحیه از بهترین نشانه‌ها برای روشن شدن حقیقت است. ساکنان هشتادان تقریباً بیش از یک سده پیش از کار حکمیّت، آن دشت را ترک گفته بودند. ژنرال مک‌لین در نخستین یادداشت در مورد هشتادان اشاره می‌کند که از افغانان و ایرانیان شنیده است که:

«در حدود صد سال پیش با یشتر، یک بیماری و اگر خراسان خاوری و بخشی از هرات را آلوده و مردمان زیادی را گرفتار ساخت. بیماری بویژه در هشتادان، دربند، و کافرقلعه چنان شدید بود که ساکنان دست‌جمعی آنجار اترک کردند و از بازماندگان فراریان نیز بسیاری هرگز باز نگشتد».^{۷۳}

با عدم امکان رسیدگی به گواهی ساکنان، داور می‌بایست پیشینه تابعیت ساکنان قبلی را نسبت به هر یک از دولتهای ایران و افغانستان در نظر بگیرد.^{۷۴} هم‌چنین، شواهد ارائه شده از سوی طرفین نیز باید مورد توجه قرار می‌گرفت. نماینده ایران یازده سند و نماینده افغانستان ده سند بعنوان مدرک تسلیم ژنرال مک‌لین کردند.

مک‌لین به یادداشت ۱۴ دسامبر ۱۸۸۹ خود فهرستی از خلاصهٔ یازده سند ایران را پیوست کرده و در پایان متن هر سند ارزیابی خود را از آن ثبت نموده و تقریباً همه آثار اثوار دانسته ورد کرده بود. ولی در مورد

دشت هشتادان، بخش خاوری و بزرگترین قطعهٔ ناحیه‌ای را شکل می‌دهد که بخش شمالی باختری آن، ناحیهٔ ایرانی باخرز است. در دورهٔ داوری سالهای ۱۸۸۰، کرات، فرزانه، رائونه، و گرنه جزو زیرمجموعه‌ای بودند که «ولايت پرین» با باخرز جنوبي را تشکیل می‌داد.^{۷۵} براساس یادداشت ژوئیه ۱۸۹۱ ژنرال مک‌لین،^{۷۶} دههٔ هشتادان از شمال به تپه‌های سنجدی محدود بود که افغانان آن را کوه دربند می‌خوانند، و در جنوب به کوه گدایانه، در خاور به رشته‌های سنگ دختر و یال‌خر، و در باختر به آب‌پیشان (بلندی‌های تقسیم کننده آب) میان قنات‌های هشتادان و جریانهای به سمت سرزمین ایران متنه‌ی می‌گردید.

درهٔ هشتادان حدود ۲۴ مایل طول دارد و بزرگترین عرض آن از دهانهٔ سورآب به یال کوه گدایانه حدود ۱۶ مایل است. درهٔ شامل سه منطقهٔ متمایز به شرح زیر است:

۱. حوضهٔ سوراب که در رأس آن زمینهایی است که در گذشته‌ها محل سکونت و کشاورزی بوده؛

۲. کمربندی از استپ‌های هموار که حوضهٔ سوراب را از سه طرف دربر گرفته، و نشانه‌ای از آبگیرهای سطحی در آن دیده نمی‌شود؛
۳. شب‌بیرونی در دامنهٔ تپه‌ها و آبگیرهای آن در بیشتر قسم‌های دراستپ فرو رفته و تارسیدن به سوراب پیدیدار نمی‌شود، به جز آن قسم از سنجیده و شاید تا حدودی از سنگ دختر در هنگام بارانهای سیل آسا که نمودار می‌گردد.^{۷۷}

سوراب دارای شش زیرآبگیر عمده است که بیش از ترک درهٔ دردهانهٔ سوراب به یکدیگر می‌بینند. از آنجاقلعه کلان می‌گیرد و در نزدیکی تومان آغا در نقطهٔ بخورد با هریرود، آنچه رادر آن هنگام مرز شناخته شده میان ایران و افغانستان بوده، شکل می‌دهد.

در دشت هشتادان ویرانه‌های چندروستا وجود دارد که از مدت‌ها پیش متروکه شده‌اند. در زمان داوری مک‌لین باقیمانده ۳۹ قفات در درهٔ موجود بود که همگی خشک و مخربه بودند. گفته می‌شود شمار قنات‌ها در زمانهای دور به ۸۰ می‌رسیده و نام هشتادان نیز مؤید آن است. والی خراسان در آوریل ۱۸۸۵ تصمیم به پاکسازی و بازسازی برخی از آن قنات‌ها گرفت. اقدامات والی با مداخله افغانان و تخریب دستگاههای ابزارهای کارگران ایرانی توسط آنان متوقف شد.^{۷۸} این حادثه دو دولت را مستقیماً روابری هم قرار داد. ایران و نیز افغانستان از بریتانیا خواستند

برای مثال، روسها مدعی شدند حال که سرزمینهای ایران به تاراج می‌رود، هشتادان باید به آنان داده شود. کاردار روسیه در تهران در پیامی برای امین‌السلطان صدراعظم، یادآور شد که با توجه به شرایط، هشتادان در حقیقت به انگلیسی‌ها داده شده است. فرانسویان نیز بطور مشابه خواستند که جزیره خارک به آنان واگذار شود.^{۹۰}

آنچه در هشتادان اتفاق افتاد به سادگی چیزی جزو اگذاری ناعادلانه سرزمینهای ایران به افغانستان نبود. تنها روسیه و فرانسه به آن حقیقت آگاه بوده‌اند، بلکه خود ژنرال مک‌لین نیز آشکارا در یکی از یادداشت‌های خود به آن اعتراف کرده است:

«باید خاطرنشان کرد که افغانان هیچ ملکی ارائه نکرده‌اند که نشان دهد آنان پیش یا پس از دوره احمدشاه (درانی) هشتادان را واقعاً در اشغال داشته‌اند. برگه‌های باگانی درآمد مالیاتی هرات هیچ اشاره‌ای به تاریخ آنها نداشت و ازین رو، حتی اگر هم برگه‌ها واقعی باشد، هیچ اشاره‌ای برین نیست که کلوخ پرده‌ای در کلام دوره به هرات مالیات پرداخته است». ^{۹۱}

حکمیت مرزهای قائنات و خط آلتای Altay

داوری ژنرال مک‌لین ۱۰۳ مایل از مرز خراسان را تعیین کرد و ۲۳۴ مایل باقی مانده از مرز میان ایران و افغانستان در ناحیه قائنات نامشخص رها گردید.

نواحی مرزی تعیین نشده با افغانستان از دهکده موسی آباد در جنوب خاوری ستون شماره ۳۹ خط مک‌لین شروع می‌شد، از دریاچه نمک به‌نام نمکزار به‌سمت خاور قائنات ادامه می‌یافت و در کوههای ملک سیاه در نقطه شروع خط حکمیت مک‌ماهون در سال ۱۹۰۵ که نقطه آغاز مرز سیستان است، خاتمه می‌یافت. در این نوار مرزی چند ناحیه میان ایران و افغانستان مورد منازعه بود. بعلاوه، حملات مداوم عناصر افغانی به آبادی‌های ایرانی نیز بسیار افزایش یافته بود. طوایف افغانی از زمانهای دور شهرهار و روستاهای ایران را مورد هجوم قرار می‌دادند. ژنرال فریه در سال ۱۸۵۷ نوشت: «تنها ۵ یا ۶ سال است که کریم دادخان (رئیس هزاره‌ها) به کار غارت روی آورده است. وی کاروانهار اچپاول کرد و حملات خود را به جنوب ایران در ناحیه قائن گسترش داد و در آنجا روستاهار اغارت کرد و مردم را به صورت بردگه برای فروش به ازبک‌ها با خود برد. حملات وی غالباً تکاری شد و ناراحتی‌های فراوان به وجود می‌آورد، تا این که آصف‌الدّوله (والی خراسان) برای یار محمدخان (که در آن زمان هرات را در کنترل داشت) پیغام فرستاد که اگر قادر نیست ناحیه خود را تحت نظم درآورد، خود را در رأس نیروی مسلح اورا تنبیه خواهد کرد». ^{۹۲}

اسناد دهگانه افغانان، مک‌لین همه آنها را به شکل اصلی خود درج کرده بدون اینکه در مورد اعتبار آن اسناد نظری بدهد.^{۹۳} با گذشت زمان و هنگامی که روشن شد نمایندگان طرفین به مصالحة در مورد یک راه حل تن نمی‌دهند، نایب‌السلطنه هند در نامه‌ای به امیر افغانستان از وی خواست به نماینده‌اش توصیه کند از ادعاهای غیرقابل توجیه نسبت به سرزمینهای ایرانی دست بردارد و حدود تعیین شده توسط مک‌لین را پذیرد.^{۹۴}

در مورد ایران، مک‌لین در ژوئیه ۱۸۸۹ فرصت یافت تا ناصرالدین شاه را در جریان سفرش به لندن دیدار کند. باید در جریان این دیدار بوده باشد که مک‌لین به این تیجه‌گیری رسید که در برابر قاجار نسبت به قضیه مورد منازعه و اهمیت آن برای ایران بی‌اعتنای است. شاه قاجار در پایان دیدار با مک‌لین اظهار داشت که «(افغانان چیزی نیستند)، تصمیم گرفته که تمام دشت هشتادان با همه قناتهای آن و دیگر منابع آب و زمینهای کشاورزی را و هر آنچه از مردم در آن منطقه است و اگذار نماید». در تیجه این بخشش درک ناشدنی، جز تپه‌های بی‌حاصل هشتادان، سراسر هشتادان به افغانان داده شد؛ بعلاوه، شاه قاجار به‌منظور پوشیده ماندن این بخشش توجیه ناشدنی از چشم ملت ایران در خواست کرد که در نقشه‌های جدید کلمه هشتادان درسوسی ایرانی خط مرزی نمایش داده شود. وزیر مختار بریتانیا در نهان در گزارش به نایب‌السلطنه هند، مدعی شد که مک‌لین با این دستاورد اعتبار زیادی کسب کرده است.^{۹۵}

با توجه به تحول پادشاه، مک‌لین توanst تقریباً ۱۰۳ مایل از مرز ایران و افغانستان در خراسان را تحدید حدود کند. وی مرز را از دشت هشتادان در حدود ۶۰ مایلی باختر شهر هرات به گذرگاه ذوالفارق در محل برخورد مرزهای ایران-افغانستان-روسیه (ترکمنستان کنونی) بررسی و ترسیم نمود. خط ترسیمی مک‌لین ۳۹ نقطه گردش دارد که، جز تپه هشتادان، بقیه ناحیه دشت هشتادان را در سمت افغانی نشان می‌دهد.

نایب‌السلطنه هند، مرزهای پیشنهادی در هشتادان را در سال ۱۸۹۰ به اطلاع دولتهای ایران و افغانستان رساندو در نامه ۲۹ سپتامبر ۱۸۹۰ به امیر افغان، وی را برای اعلام پذیرش راه حل تحت فشار قرار داد. ژنرال مک‌لین بی‌درنگ مأمور علامت گذاری مرز هشتادان گردید. وی در ژوئیه ۱۸۹۱ به کار خود پایان داد و نسخه‌ای از خلاصه کار را همراه نقشه خط مرزی تسلیم حکومت هند کرد. نایب‌السلطنه هند نیز نسخه‌ای از گزارش مک‌لین را برای امیر افغان فرستاد که وی آن را با سرور فراوان پذیرفت.

اقدام نایب‌خدا ناصرالدین شاه در واگذاری دشت هشتادان به افغانان، واکنش‌هایی بین‌المللی، بویژه از سوی روسیه و فرانسه، برانگیخت.

از موسی آباد دیدن کرده بودند،^{۱۹} در حالی که کمیسیون حکمیت مکلین از دو طرف خواسته بود وضع موجود را در قطعات جنوب ستون شماره ۳۹ مرز هشتادان رعایت کنند. موسی آباد جزو مایملک محمد صدیق تبعه ایران و نایب الحکومه ناحیه ایرانی با خرز بود.

کلپتان ویتر Winter، کنسول بریتانیا در تربت حیدریه در گزارشی به حکومت هند در مه ۱۹۰۴ مواردی از دست اندازی های افغانستان به موسی آباد را بر شمرده است که در پرونده ویژه ای در مرکز اسناد وزارت خارجه بریتانیا وجود دارد.^{۲۰}

پیش از این گزارش، سرکنسول بریتانیا در خراسان نتیجه گیری کرده بود که مطابق بند ۱۲ گزارش مکلین و ستون مرزی شماره ۳۹ موسی آباد مطمئناً باید متعلق به ایران دانسته شود.^{۲۱}

برای مثال، کارگزار ایرانی تربت حیدریه در سال ۱۹۰۴ به تهران گزارش داد که، «یک مقام افغانی از غوریان به خشک آباد آمده و به اهالی گفته که آنجا به افغانان تعلق دارد؛ همچنین یک مقام افغانی از غوریان دوبار در هفته از موسی آباد، خشک آباد و کوه سنگ دختر دیدار می کند و در صورت مشاهده، از چرای گله های ایرانی در آنجا جلوگیری می کند».^{۲۲}

سفیر بریتانیا در تهران در گزارش ۸ سپتامبر ۱۹۰۴ خود به دولت بریتانیا از دیدار با مشیر الدّوله نخست وزیر می نویسد:

«دعین حال به اطلاع جناب صدراعظم رساندم که شکایتهاي مکرو و طولاني دولت ايران در مورد دست اندازی های افغانان در موسی آباد، از سوی حکومت هند در کابل مطرح شده است. مشير الدّوله تأکيد دارد که افغانان نه تنها موسی آباد بلکه به ایوی نزدیک آنجا نیز دست اندازی داشته اند».^{۲۳}

دولت افغانستان در سپتامبر ۱۹۳۲ از مقامات بریتانیایی در کابل خواست تا «دولت هند بریتانیا، در صورت امکان، اطلاعات و شواهد مستندی در مورد اینکه موسی آباد در رأی حکمیت مکلین در مورد هشتادان به افغانستان داده شده، ارائه نماید».^{۲۴} در این زمان طرفین مذاکراتی در مورد این مرزها و مباحثت مرتبط با آن آغاز کرده بودند، و دولت افغانستان بار دیگر از دولت هند بریتانیا خواستار مدارک مستند مؤید دعاوی خود شده بود، درحالی که خود نسخه هایی از رأی مکلین را داشتند که شرح ذیل آن به خوبی نشان می داد که موسی آباد در جنوب باختری کوه گدایانه و ستون شماره ۳۹، آخرین ستون خط مکلین در جنوب داشت هشتادان، قرار دارد.^{۲۵}

دولت افغانستان در حالی این پرسش را تزد دولت هند بریتانیا مطرح می کرد که در سال ۱۸۹۷ نیز نایب السّلطنه هندر امور دپرسش قرار داده بود و موسی آباد را میلک خود خوانده بود. امیر افغان در آن هنگام به نایب السّلطنه نوشته بود:

گزارش ها و یادداشت های محرومانه کنسولگری های بریتانیا در مشهد، بیرجندو سیستان، بیانگر مواردی از حمله افغانان به شهر ها و روستاهای خراسان، قائنات و سیستان است که از آغاز سده بیست و رو به فرودنی داشته است.

در اوخر ۱۹۳۴ این حملات به اوج رسید؛ خبر گزاری رویتر در آن تاریخ گزارش داد هنگامی که برخی طوابیف افغانی که پیش تر وارد ایران شده بودند و قصد بازگشت داشتند، در مسیر خود خسارت های فراوان جانی و مالی برای مردم در ناحیه مرزی زور آباد بر جای گذاشتند. آنان

ظاهرآ به تحریک مقامات محلی افغانی اقدام کرده بودند.^{۲۶} این گزارش در ایران غوغای پا کرد. مقامات ایران رسماً به دولت افغانستان اعتراض کردند. دولت افغان از ایران دعوت کرد نمایندگانی برای رسیدگی مشترک در مورد حادثه اعزام نماید.^{۲۷} البته دولت و نیز مطبوعات افغانستان منکر درستی قضیه بودند. سفیر افغانستان در تهران حتی دست به مبارزه برای بدنام کردن ایرانیان به عنوان یک ملت زدن در اطلاعیه هایی که میان نمایندگی های سیاسی خارجی توزیع کرد اهانت ها کرد و تهمت های زیادی به ایرانیان زد.

در این ماجرا، کمیسیون مشترک تیجه گرفت که حادثه زور آباد بدون آگاهی دولت افغان بوده، ولی به تحریک رهبران طوابیف افغانی و برخی دیگر از افغانان صورت گرفته است. دولت افغانستان مسئولیت مجازات مرتكبین و پرداخت غرامت را برعهده گرفت.^{۲۸} با وجودی که عنوان شد در این حادثه دولت و مقامات افغانستان مستقیم یا غیرمستقیم دخالت نداشته اند، ناظران بریتانیایی آگاه بودند که: «مدتهای مدید سیاست نایب سالار هرات این بوده که خشن ترین عناصر خود در ایالت را در نواحی مرزی مستقر سازد. اینان از قبایل کاملاً مسلح بیابانگرد هستند که با شترها و گله های خود هیچ محدوده ای نمی شناسند و دروضعی هستند که حملات بی رحمانه ای به هرسو می کنند و اموال غیر منقولی ندارند که نگران آن باشند».^{۲۹}

افغانان گذشته از حوادث مرزی یادشده، از سال ۱۹۳۱ دعاوی تازه ای نسبت به متصرفات ایران مطرح کردند و در ترتیبات مرزی شروع به مداخله نمودند. برای مثال، سرکنسول بریتانیا در مشهد در تلگرامی به دولت هند بریتانیا نوشت:

«... اخیراً یک ستون مرزی در مرز با خرز توسط افغانان کنده شد که توسط نیروهای ایران جایگزین گردید. هر دو طرف پاسگاههای مرزی را فرازیش داده اند و روابط تیره است».^{۳۰}

افزون براین اقدامات، مقامات افغانی مدعی شدند که دهکده موسی آباد در جنوب باختری ستون شماره ۳۹ خط مکلین متعلق به افغانستان است. مدعی بودند که موسی آباد در رأی دوری سال ۱۸۹۱ مکلین به افغانستان داده شده است. در سال ۱۹۰۳ گروهی سرباز افغانی

مسئلۀ منازعات مرزی را با جدیّت دنبال می‌کند.^{۱۱۲}

دولت ایران، مهدی فرخ (معتصم السلطنه) (فرزند فرخ خان امین‌الملک امضاء کننده قرارداد ۱۸۵۷ پاریس) را بعنوان کمیسیونر ایران در رأس یک گروه ۲۰ نفری از کارشناسان تعیین کرد،^{۱۱۳} و دولت افغان نیز حاکم هرات عبدالرحیم خان نایب‌سالار را در رأس هیئت افغانی در کمیسیون داوری مرزی گماشت.

اعضای کمیسیون داوری سه هفته را در مشهد گذراندند و در ۲۹ دسامبر ۱۹۳۴ برای تحقیقات بیشتر عازم غوریان شدند. تنها در ۱۸ ژانویه ۱۹۳۵ بود که بار دیگر بانمایندگان ایران و افغانستان برای مطالعه‌هایی و مبادله اسناد مربوط به دعایی طرفین دیدار کردند. کمیسیون داوری، از غوریان برای بررسی عازم منطقه متعلق به افغانستان شد، زیرا بررسی مرزی، به‌دلایلی که روشن نگردید، از درون سرزمین ایران ممکن نبود. این اقدام با خوشی از سوی گروه افغانی استقبال شد.

اعضای کمیسیون، از مرز مورد منازعه تا جنوب سیاه کوه بازدید کردند و در ۱۷ ژانویه به هرات رفتند. گروه ایرانی نیز که در جریان بازدیدها همراه کمیسیون نبود در همان روز وارد هرات شد. روز بعد ژنرال آلتای هردو گروه را در جلسه مشترکی گردآورد و رایزنی مختصری صورت گرفت.^{۱۱۴} اعضای کمیسیون تُرک سپس به کشور خود باز گشتند. چند روز بعد، آشوبهایی در اطراف نمکزار پدید آمد. تهران از امیر معصوم خان حسام الدّوله سوم امیر خزیمه قائنات خواست شواهد مستندی در تأیید دعایی ایران فراهم آورد.^{۱۱۵} تجدید اختلافات و اعتراض‌ها از هر دو سو موجب درنگ در اعلام رأی نهایی گردید. یک دیبلمات بریتانیایی در ترکیه به حکومت متبع خود گزارش داد:

«نوری پاشابه من گفت که هیئت ترک به ریاست ژنرال فخرالدین که برای تنظیم مرز ایران-افغان اعزام شده بود، نتوانسته است راه حل قابل پذیرش برای هر دو طرف بیابد و استدلال‌های طرفین برای وی قابل درک نبوده است. به او گفته شده که دولت ترکیه در این شرایط تصمیم گرفته است مأموریت هیئت ترک را پایان دهد مگر این که دولتها ایران و افغانستان، از پیش، تمکن و پذیرش خود از رأی هیئت ترک را اعلام نمایند.^{۱۱۶}

از سوی طرفین اعلام موافقت شد و هیئت ترک سرانجام در ۱۵ مه ۱۹۳۵ رأی خود را که ژنرال آلتای به زبان ترکی تهیی کرده بود،^{۱۱۷} در آنکارا تسليم سفیران ایران و افغانستان کرد. مجلس ایران در ۱۶ اکتبر ۱۹۳۵ لایحه‌مرزی مبتنی بر رأی داوری آلتای را تصویب کرد،^{۱۱۸} و کمیسیون مشترک ایران و افغانستان بی‌درنگ برای علامت گذاری و نصب ستون‌های مرزی مشغول به کار شد.

ولی موسی آباد قطعه مورد منازعه نیست. این بخش آشکارا جزو پادشاهی عطیه‌الله (افغانستان) است.^{۱۱۹}

و نایب‌السلطنه هند پاسخ داده بود:

«... چنان که می‌دانم ایران نیز مانند جنابعلی ادعای خود را براحتی موسی آباد حفظ کرده، گرچه از هنگام ترسیم مرزه شتادان آن باطرور فعال مطرح نکرده است. آنان در این مورد مطابق ترتیبات مقرر در زمان مک‌لین عمل کرده‌اند که وضع موجود در قطعه مورد منازعه حفظ شود. مطمئن هستم مأموران شماز هر اقدامی که ایرانیان را وادار سازد دعایی خود را به میان آورند و احیاناً آرامش مرزه هارآشته سازند، خودداری خواهند کرد.»^{۱۲۰}

پرسش سپتامبر ۱۹۳۲ دولت افغانستان نیز پاسخ مشابهی از مقامات هند بریتانیا دریافت کرد. این بار دولت هند بریتانیا به پرسش مشابهی از سوی افغانان در سال ۱۹۰۳ اشاره کرد که لرد کرزن در آن زمان تصريح کرده بود موسی آباد به افغانستان تعلق ندارد.^{۱۲۱} با وجود این، افغانان به ادعای خود نه تنها در مورد موسی آباد، بلکه بریزان در جنوب موسی آباد، نمکزار و چکاب که همگی جزو متصروفات ایران بود، ادامه دادند.

داوری آلتای

باشدّت گرفتن منازعه، هر دو دولت در ۸ مارس ۱۹۳۴ براساس ماده ۱۰ معاهده ۱۹۲۱ ایران و افغانستان که بر واگذاری حکمیّت مرزی به دولتی جز بریتانیا تأکید داشت، تصمیم به ارجاع قضیّه به داوری غیر بریتانیایی گرفتند. این بار از ترکان خواسته شد داوری کنند. دولت ترکیه در ماه مارس ۱۹۳۴ با این درخواست موافقت کرد و ژنرال فخرالدین آلتای به رهبری گروه داوری منصوب شد. قرار شد هر دو طرف دعایی خود را، تا پیش از اکتبر آن سال، کنباً از طریق دولت ترکیه تسليم کمیسیون داوری کنند. اعضای کمیسیون در اکتبر ۱۹۳۴ در آمل مازندران به حضور رضا شاه رسیدند و از آنجا برای بررسی مقدماتی به بازدید منطقه مورد منازعه رفتند. آنها در ۱۲ نوامبر ۱۹۳۴ به کابل رفتند و در ۲۲ نوامبر برای تحقیقات بیشتر به منطقه مرزی باز گشتند.^{۱۲۲} در میان گروه داوری ژنرال آلتای، کلنل ضیاء‌بیگ نامی بود که دیبلمات‌های انگلیسی در کابل اورا از دوستان نزدیک نظامیان افغانی می‌دانستند.^{۱۲۳}

در این میان، دولت ایران اقدام به تحریک نظامی وسیعی در نواحی خاوری کشور کرد و نیروهایی را در نواحی مرزی نزدیک تربت جام و خاف مستقر نمود.^{۱۲۴} تحریکات یادشده ارتباط مستقیم با منازعه مرزی نداشت، ولی به روشنی بیانگر عزم ایران بود که برخلاف گذشته این بار

به افغانستان و نیمة باختری به ایران تعلق گرفت، تنها به این دلیل که يك ایرانی سندی ارائه کرده بود که در آن به استفاده افغانان از نمک دریاچه رضایت داده شده بود.

۳. یزدان

در زمان داوری، یزدان دهکده‌ای با چند نفر سکته و يك مزرعه و نیز دفتر ژاندارمری و گمرک بود که همه به ایران تعلق داشت.^{۱۲۳} ده زمینهای آن ملک امیر محمد رضا خان خزیمه و امیر حسین خان خزیمه علم بود. دوازده کیلومتر به سمت جنوب یزدان دهکده‌ای به نام کبوده واقع است. این دهکده‌هم محل سکونت چند خانواده بود و زمینهای کشاورزی و نیز قنات‌های آن همه به ایران تعلق داشت و در مالکیت امیر حسین خان خزیمه علم بود. وی قنات قدیمی را برای دهکده بازسازی کرده بود و همچنین قناتی در نزدیکی قطعه زمینی حاصلخیز احداث کرده و آن را به نام دخترش طاهره، طاهر آباد نامیده بود.^{۱۲۴}

بین یزدان و کبوده، مزرعه نظرخان قرار داشت که به يك افغانی تعلق داشت و در اطراف آن مناطقی بود که برخی افغانان در ماههای زمستان از آنجا استفاده می‌کردند.^{۱۲۵}

افغانستان مدعی همه‌این مناطق بود، واستدلال می‌کرد که ایران آنها را در جریان آشوب افغانستان در سالهای قبل اشغال کرده است. ایران استادی ارائه کرد که نشان می‌داد نواحی پادشاه از زمانهای دور به ایران تعلق داشته است. آلتای همه‌دعاوی مستند ایران را مردود دانست و تصریفات موجود را پذیرفت. در رأی آمده بود که نه ایران سندی مبنی بر اعتراض به اشغال مزرعه نظرخان از سوی افغانان ارائه کرده، و نه افغانستان توائسته ثابت کند که اشغال یزدان و کبوده توسط ایران را مرد اعتراض قرار داده است.^{۱۲۶} به این ترتیب، آلتای یزدان و کبوده را به ایران و مزرعه نظرخان واقع میان آن دور ابا افغانستان واگذار کرد.

۴. چکاب

خط مرزی از کبوده تا نشانه مرزی شماره ۷۲ در کوه ریگو ادامه می‌یابد. از آنجا، خط پادشاهی در جهتی مالیم از شمال باختری-جنوب خاوری تا نشانه مرزی شماره ۸۰ در کوه خرمگ، پیش می‌رود. ژنرال آلتای این کوه را به نام خود خواندو در متن رأی از آن به عنوان کوه آلتای یاد کرد.^{۱۲۷} در سمت جنوب این نقطه، ژنرال آلتای مالکیت دهکده چکاب را که از آن امیر ابراهیم خان شوکت‌الملک خزیمه (بعداً علم) بود نادیده گرفت، تنها به این دلیل که خط مرزی مستقیم که از نظر وی بهترین نوع خط مرزی بود، دچار پیچش و گسیختگی نشود. به این ترتیب، نه تنها حاکمیت عملی ایران، بلکه مالکیت شخصی امیر شوکت‌الملک علم بر سراسر منطقه چکاب نیز نادیده انگاشته شد و این منطقه بدون دلیل قانع کننده به افغانستان واگذار گردید.

نکته‌های بر جسته رأی آلتای

۱. موسی آباد

در زمان داوری آلتای، موسی آباد روستایی با سه کلبه گلی و يك چشمۀ آب شیرین بود. کلبه‌هارا مأموران افغانی اشغال کرده بودند. آب مصرفی روستا از چشمۀ آب مسنا نزدیک سکونت گاه زمستانی چند طایفۀ چادرنشین افغانی چند چشمۀ دیگر نیز وجود داشت. امیر محمد رضا خان خزیمه که در آن زمان از سوی خانواده خزیمه امیر سیستان بود،^{۱۲۰} مالک قنات و زمینهای آبیاری شده در موسی آباد بود و قنات را بازسازی کرده بود. گرچه خود روستای موسی آباد در اشغال اتباع افغانی بود، ایران آن را نپذیرفت و بارها در مورد آن اعتراض کرده بود. افغانها مدارکی در ردد دعای ایران تدارک دیدند. در رأی آلتای آمده است که آن استناد از سوی بریتانیا تهیه شده و در آنها دولت بریتانیا بارها تأکید کرده است که در موسی آباد باید وضع موجود حفظ گردد. این استناد نشان می‌داد که به هیچ وجه حق مالکیت روستا و آب آن از سوی کسی به افغانان داده نشده است. در این رأی بویژه تأکید شده که آبی که ناحیه را زنده نگه می‌دارد و زمینهای اطراف را آبیاری می‌کند، بدون تردید به ایران تعلق دارد. با وجود این، آلتای چنین تصمیم گرفت:

... ناحیه موسی آباد به دو بخش تقسیم می‌گردد: اراضی واقع در آن و دو کلبه گلی به ایران داده می‌شود، و اقامتگاه زمستانی طایفه‌های روبروی آن به همراه چشمۀ‌های آن به افغانها تعلق می‌یابد.^{۱۲۱} به این ترتیب، ژنرال آلتای بدون توجه به این حقیقت که موسی آباد جزو مایملک شخصی یکی از اتباع ایران است و دهها مایل دورتر از باختر نشانه مرزی شماره ۳۹ خط مک‌لین قرار دارد، خط مرزی را دقیقاً به سمت باختر برداشت و نیمی از ناحیه موسی آباد را به افغانان بدهد.

۲. نمکزار

ژنرال آلتای نشانه‌های مرزی از شماره ۴۰ تا ۵۱ را در فاصله موسی آباد تا شمال نمکزار تعیین کرد. از این نقطه خط مرزی در پی بستر رود سرگردان حدود ۱۰ کیلومتر ادامه می‌یابد، تا به نقطه‌ای در پی کانال جدید شاخه‌های رود از کانال قدیمی آشکار می‌شود. علامت مرزی شماره ۵۲ در آنجا قرار داده شد. از این نقطه خط مرزی کانال قدیمی رود سرگردان را تا حدود ۱۰ کیلومتر همراهی می‌کند (شمال باختری به جنوب باختری) و سیاه کدوی افغان را برای افغانستان و سیاه کدوی ایرانی را برای ایران تعیین می‌کند. این خط تا کرانه‌های شمالی نمکزار تا علامت مرزی شماره ۵۲ ادامه می‌یابد.^{۱۲۲} ژنرال آلتای با ادامه خط مرزی، دریاچه نمک را به دو قسمت تقسیم کرد؛ نیمة خاوری

اظهارنظر کلی در مورد رأی آلتای

پذیرفت که یک داور مرزی تصمیم خود برای بوجود آوردن مرزهای همیشگی میان دو یا چند کشور را، بر پایه ملاحظات فرعی و کوچک نظیر بیزاری از رفتار یک همکار و هم رفیق قرار دهد. اگر داوری آلتای به سود افغانستان بوده، دلیل آن را باید در جای دیگری جست.

با وجود این، نامه آفای مفتاح تأکید دارد که مقامات بالای افغانی بطور خصوصی قبول داشته‌اند که رأی داوری آلتای به نفع افغانستان بوده است.

به هر حال، کمیسیون علامت‌گذاری مشترک ایران-افغانستان، بی‌درنگ پس از اعلام رسمی رأی آلتای در ماه مه ۱۹۳۵ تشکیل شدو تا اوایل سال ۱۹۳۶ تمام خط مرزی آلتای را به طول ۲۳۴ مایل علامت‌گذاری کرد.

در پایان، شایان یادآوری است که گرچه نشانه‌گذاری مرز از دست اندازی‌های مرزی به روستاهای ایران کاست، ولی مشکل را بطور کامل حل و فصل نکرد.

نتیجه

مرزهای خاوری ایران گرچه به عنوان نمونه‌ای از نخستین خطوط مرزی نو تعیین شده در جهان می‌تواند توجه ویژه علاقه‌مندان به مطالعات جغرافیای سیاسی را جلب کند، نماینده جلوه‌های ارضی فشارهای سیاسی امپراتوری نیرومند هند بریتانیا بر ایران در قرن نوزدهم و نخستین سالهای قرن بیستم است. با این حال، دولت و ملت ایران نشان داده‌اند که می‌خواهند در درون مرزهای کنونی کشور خود آرام‌زنده‌گی کنند، این مرزهار امحترم شمارند، و هیچ ادعایی نسبت به سرزمین همسایگان، اعم از کشورهای کهن و آنها که تازه‌تر تأسیس شده‌اند، نداشته باشند.

اگر ایرانیان صفحات تاریخ جغرافیای سیاسی کشور خود را ورق بزنند و رویدادهایی را که در قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم منجر به ازدست رفتن سرزمینهای ارزشمندی از ایران شدمطالعه کنند، و اگر بخواهند عواملی را که منجر به از دست رفتن آن سرزمین‌ها شده است سرزنش نمایند، آن عوامل چیزی جز سیستم و ناتوانی و بی‌خبری حاکمانی نبوده که به‌هنگام شکل‌گیری جغرافیای سیاسی ملدن سرزمینهای مرزی ایران براین مرزو بوم حکومت می‌کرده‌اند. مهم‌تر از سیستی‌ها و ناتوانی‌ها و آنگاهی‌های آنان نسبت به محیط زندگی خود و شرایط منطقه‌ای و جهانی، ناآشنایی آنان به پیشرفت‌های دیگران در مطالعات جغرافیایی و مرزی، و عدم آنگاهی نسبت به اصول حقوقی حاکم بر چگونگی تقسیم سرزمینها و تعیین مرزها بوده است. هنگامی که استناد رسمی یک دولت امپریالیستی مانند امپراتوری پیشین هند بریتانیا بررسی و مطالعه شود، به آسانی آشکار می‌گردد که نه تنها حاکمان ایران

دیلماتهای بریتانیا در کابل در آن زمان می‌گفتند که افغانان، رأی آلتای را به نفع ایران ارزیابی کرده‌اند.^{۱۲۸} این بدون تردید یک گرفتار گویی بود. این حقیقت که آلتای، چون اسلام خود، برخی از متصارفات ایران را به افغانستان واگذار کرده، بعدها، چنان‌که خواهد آمد، حتی مورد تصدیق خود افغانان قرار گرفت.

در این مورد که چرا داوری آلتای چنین آشکار به سود افغانستان بوده، چند فرض مطرح شده است. یکی این که آلتای، نواحی مرزی را ز سمت افغانستان و بدون حضور هیئت ایرانی مورد بازدید قرارداده و این امر موجب گردیده که دریافت و برداشت بهتری نسبت به استدللاه‌ها و ادعاهای افغانان پیدا کند. فرض دیگر این است که دوستی تزدیک و تماسهای مستمر دستیار ژنرال آلتای، کلنل ضیاء‌بیگ، با افسران نظامی افغان داوری را به سود افغانستان رقم زده است.

عبدالحسین مفتح، یکی از خبره دیلماتهای ایرانی، در نوامبر ۱۹۸۹ اندکی پیش از وفاتش در نامه‌ای به نگارنده، نکته‌دیگری را مطرح ساخت. وی نوشت:

آقای مجتبه‌زاده، بهنگام مأموریت در آنکارا، با فیض محمدخان سفير افغانستان که در زمان داوری آلتای در سال ۱۹۳۵ وزیر خارجه افغانستان بود، دیداری داشتم. وی بطور خصوصی به من گفت: «آقای مفتح می‌دانم که داوری موجب عصبانیت در ایران شده (رضاشاه و فروغی هر دو خیلی خشمگین بودند)، ولی چه کسی مقصّر است؟ ایراد از دولت ایران است که شخصی را که از توان روحی برخوردار نیست (فرخ) به ریاست هیئت کمیسیون می‌فرستد». این کلمات مرا شوکه کرد و همیظور باشگفتی به او خیره بودم. وی ادامه داد: «آقای مفتح تعجب نکنید، برایتان اندکی از رفتار او می‌گوییم، قضایت با خودتان. این مرد در هر جلسه عادت داشت از جا بر می‌خاست و در حالی که دستان خود را به پشت می‌گرفت و مانند آموزگار در سر کلاس بالا و پائین می‌رفت، کلمات و عباراتی به فرانسه بربزیان می‌راند. وی از عقدۀ خود بزرگ بینی رنج می‌برد، به نحوی که هم من و هم ژنرال آلتای را شدیداً عصبی می‌کرد. وقتی شما چنین فرد بی‌نزاکت و نامتعادلی را مأمور چنین کار خطیری می‌سازید، دیگر چه انتظاری دارید؟»

اما برخی کسان که آنان نیز در خدمت دولت ایران بوده‌اند و آشنایی زیادی به مسائل ایران و افغانستان دارند، نظر مزبور را نمی‌پذیرند. یکی از وزیران پیشین، دکتر علی نقی عالیخانی، در مارس ۱۹۹۱ به نگارنده گفت:

گرچه تردیدی در رفتار نامناسب فرخ وجود ندارد، ولی دشوار می‌توان

مرزی و آبی ایران و افغانستان یک ضرورت اجتناب ناپذیر است، ولی این اختلافات را نباید هنگامی طرح کرد که روابط دو ملت ناسامان است و تفاهم کافی وجود ندارد.

یادداشتها

* پدر همسر امیر محمد اسماعیل خان خزیمه، شوکت الملک اول، امیر محمد ابراهیم خان خزیمه، شوکت الملک دوم، امیران قایبات و داماد امیر دوست محمدخان، شاه کابل. (اولین پادشاه افغانستان در دوره دوم موجودیت).

۱. برای آشنایی بیشتر با پیشینه‌های پیدایش مرز در جهان و مرزهای ایران، نگاه کنید به مقدمه مفصل نگارنده به زبان انگلیسی در کتاب امیران مرزدار و مرزهای خاوری ایران:

Pirouz Mojtahed-Zadeh, **The Amirs of Borderlands and Eastern Iranian Borders**, Urosevic Research Foundation, London 1995.

۲. فرمان احمد شاه درانی (احمدخان ابدالی) مورخ ۱۶ شوال ۱۱۶۷، چنان که در فصل نامه «فرهنگ ایران زمین» مورخ ۱۳۳۷، ص ۱۶۱ تا ۱۶۳ آمده است.

۳. بازیگران بریتانیایی این رقابت‌های امپریالیستی قرن بیستم آن را «بازی بزرگ» نام دادند.

۴. برای آشنایی بیشتر نگاه کنید به: پیروز مجتبه‌زاده، «سیر تکاملی مرزهای خاوری ایران»، فصل نامه‌های آورده، چاپ لس آنجلس، شماره ۳۵، بهار ۱۳۷۳، ص ۹۴.

5. Despatch from Mr. McNeil to Viscount Palmerston, dated Tehran Feb., 24, 1937, No. 13, p. 3, FO 539/1-10 (Microfilm).

6. Letter from Sir John Mc Neil to Viscount Palmerston, dated June 25, 1938, Blue Book, pp. 131-3 FO 539/1-10 (Microfilm).

7. Letter of 15 th September 1939, from Haji Mirza Aghasi to Viscount Palmerston, FO 539/1-10 (Microfilm).

8. Pirouz Mojthaed-Zadeh, "The Eastern Boundaries of Iran", in K.S. McLachlan ed. **The boundaries of modern Iran**, (London: UCL Press, 1994), p. 130.

9. Treaty of Peace Between Her Majesty the Queen of the United Kingdom of Great Britain and Ireland and His Majesty the Shah of Persia, Paris March 4, 1857, FO 60/403, p.2.

10. George N. Curzon, **Persia and the Persian Question**, Frank Cass, London 1892, Vol. II, p. 586.

11. British Foreign Office Document Known as "Persian Frontiers", Section on boundaries with Afghanistan, RRX/7/1, FO 371/40219, p.2.

در آن دوران حساسیت و مسئولیت پذیری ضروری در مقابل مسائل سرزمینی و مرزی نشان تداده اند، بلکه در مباحث جغرافیای سیاسی و حقوقی مربوط به سرزمینهای مرزی و مرزها بطور کلی ناآگاه بوده اند. این ناآگاهی تا آن اندازه بوده که حاکمان ایران حتی در مورد مسئله‌ای چون رعایت مقررات موردن توافق خودشان و بریتانیا نیز سرگردان بوده اند و در برابر بحثهای فی‌ژنرال گلدسمید و سیاست بازی‌های وزیر مختار بریتانیا در تهران سیست شده و همان مقررات را زیر یا گذارده اند. تهران گزارش‌های بی‌دری نماینده رسمی خود در کمیسیون حکمیت مرزی گلدسمید را نادیده می‌گرفت. با اینکه کمیسیون مرزی گلدسمید تها مأمور مطالعه سرزمینهای مرزی و تهیه نقشهٔ مسیر مرز بود و اینکه تاییج کار کمیسیون می‌باشد در تهران تعیین شود، نه تها نماینده رسمی خود در این کمیسیون را به جلسهٔ مذاکرات نیاورد، بلکه اجازه داد نماینده جدید و ناواردش به اوضاع، پس از دیدار تشریفاتی در تهران با گلدسمید، مرزهای موردنظر وی در سیستان را بی‌کم و کاست بپذیرد و بر آن صحّه گذارد.

جریان شکل گیری دیگر مرزهای ایران نیز جز این نبوده، و امروز برای ایرانیان چیزی نمانده است جز افسوس که ای کاش مسئولان امور کشورشان در آن دوران، آگاهی‌های ضروری را داشتند و از احساس مسئولیت لازم ناشی از آگاهی‌های درست برخوردار بودند.

امروز گرچه بیشتر مرزهای ایران تعیین شده و از استحکام ضروری برخوردار است، هنوز با برخی از همسایگان برخی مشکلات سرزمینی و مرزی داریم. برایه تجارت تاریخی بار دیگر باید تکرار کرد که توجه به مطالعات گستره و ژرف در مسائل سرزمینی و مرزی ایران کاری ضروری و اجتناب ناپذیر است.

هم اکنون در سیستان شاهد ادامه یک فاجعه محیطی هستیم که از آغاز قرن بیست و در نتیجه سیاست آبی (هیدرولوژیک) ویژه افغانی- انگلیسی آغاز گردید. کاهش تدبیری آب هیرمند منجر به کوچک شدن تدبیری در ریچه هامون^{۱۲۹} شده است و این دگرگونی جغرافیایی زیانهای اقتصادی و محیطی فراوانی متوجه سیستان کرده و سبب مهاجرت گروهی بزرگ از سیستانیان به دیگر نقاط ایران شده است. مشکلات مرزی و مسائل مربوط به آب هیرمند باید سرانجام میان ایران و افغانستان حل و فصل گردد. بی‌سر و سامانه‌های تأسیساتی ایرانی در افغانستان حل این مشکلات را به تأخیر انداخته است.

امید آن است که ملت افغانستان هرچه زودتر مسائل داخلی خود را حل کند و شرایطی فراهم آید که بتوان در سایه آن روابطی شایسته دو ملت هم کشی، هم تاریخ و همسایه برقرار گردد؛ روابطی که بتواند مشکلات مرزی موجود را از میان بردارد. حل عادلانه و مرضی‌الطرفین اختلاف

(London: John Murray, 1902).

29. Sir Percy Sykes, **History of Persia**, (Two Vols., London 1915).

30. Pirouz Mojtabah-Zadeh, **The Amirs of the Borderlands and Eastern Iranian Borders**, (London: Urosevic Research Foundation, 1995).

31. G.P.Tate, **The Frontier of Baluchistan - Travel on the Borders of Persia and Afghanistan**, (London: Witherby & Co. 1909.)

32. G.P.Tate, **The Kingdom of Afghanistan**, (London: Witherby & Co., 1911), reprinted in India 1973.

33. Confidential Letter from C.U. Aitchison, Secretary of the Government of India, to Major General Goldsmid, dated Fort William 24th January 1871, No. 169p. FO 60/387.

. همان منبع . ۳۴

۳۵. خان کلات سرزمین تحت فرمان خود را پیش از آن تاریخ به هند بریتانیا فروخته بود و خود تحت حمایت بریتانیا زندگی می کرد.

۳۶. برای نمونه نگاه کنید به نامه میرزا عاصوم خان انصاری به میرزا سعید خان انصاری، وزیر خارجه ناصر الدین شاه، مورخ ۲۹ صفر ۱۲۸۸ (۱۸۶۰)، سند شماره ۹۳ از کتاب یکصد سند تاریخی تألیف ابراهیم صفائی، (تهران: ۱۳۵۴).

37. Letter from General Goldsmid to Foreign Secretary, Simla, dated 14 August 1871, FO 60/390.

. همان منبع . ۳۸

39. From Mirza Saeed Khan, Iranian Foreign Minister, to M. Alison, H. B.Majesty's Minister at Tehran, dated 14th September 1871, FO 60/391, p. 2 of 37.

40. Letter from the Viceroy (of India) to Her Majesty's Government (in London), dated 16th December 1895, FO60/627.

41. From Durand of British Legation in Tehran, to Marquis of Salisbury (of London), Dated Tehran January 20th 1896, No. 5, FO 60/62.

42. From H. Dobbs, H.B. M's Consul for Sistan to Secretary to the Government of India in the Foreign Department, No. C. 4, dated Camp Bonjar, Sistan, 7th July 1903, Confidential FO 248/790.

۴۳. پیروز مجتبه‌زاده، «سیر تکاملی مرزهای خاوری ایران»، همان منبع، صفحه ۱۰۵.

. همان منبع، همان صفحه . ۴۴

. همان منبع، همان صفحه . ۴۵

46. Report from Mr. Cook, to the Foreign Oifice, 1st September 1950, No. 4170/1, FO 371/82332A P. 2.

47. Pirouz Mojtabah-Zadeh, **The Amirs of the Borderlands and Eastern Iranian Borders**, op. cit., p. 361.

12. Curzon, op. cit., p. 586.

۱۳. برای آشنایی بیشتر نگاه کنید به: پیروز مجتبه‌زاده، «سیر تکاملی...»، همان، ص ۹۵.

14. Pirouz Mojtabah-Zadeh, **Evolution of Eastern Iranian Boundaries**, Ph.D. Thesis in File, University of London 1993, p. 347.

15. From Mashhad Agent to the British Legation in Tehran, dated 28th October 1865, repeated in Foreign Office Document named “**history of Sistan and Lash Jwin**”, by H.LWynne, dated 28th April 1961, FO 60/386, p. 25 of 227.

16. Despatch from Lord Russell to Mirza Saeed Khan, dated London 5th of November 1863, repeated in H.L. Wynne’s “**History of Sistan...**”, op. cit., p. 39.

17. From Sir H. Green to the Government of India, dated 10th January 1867, repeated in Wynne’s “**History of Sistan...**”, Op.cit. p. 49.

۱۸. حجت‌الاسلام شیخ محمد حسین آیتی، (تهران: بهارستان، ۱۳۲۷)، ص ۱۴۰، این اثر نایاب است.

۱۹. برای آشنایی بیشتر نگاه کنید به: پیروز مجتبه‌زاده، «پرسیستان و هیرمندچه گذشته است؟»، فصل نامه ره‌آورده، جاپ لس آنجلس، شماره ۲۵، بهار و تابستان ۱۳۶۹، ص ۲۶۷.

20. General Joseph Ferrier, **Caravan Journeys and Wandering in Persia, Afghanistan, Turkistan and Baloochistan**, William Claws & Sons, London 1857.

21. Captain G.H. Hunt, **The Persian Campaign** Outram & Havilock, London 1858.

22. Robert Grant Watson, **A History of Persia**, London 1866.

23. General Sir Frederick Goldsmid, **Eastern Persia**, Two Vols., Macmillan and Co., London 1876.

24. H.W. Bellow, **From Indus to the Tigris**, First Published in London 1873, reprinted in Kerachi 1977.

25. Lord George N. Curzon, **Persia and the Persian Question**, Two Vols. Published by Frank Cass, London 1892.

26. Lieut-Colonel C.E.Yate, **Khorasan and Sistan**, William Blackwood & Son, Edinborough and London 1900.

27. Colonel Henry McMahon's “Memorandum on the Sistan Water Question” to the Indian Government, No. 2407, dated Camp Kuhak, the 25th of September 1904, FO 60/727.

بخش‌های مهمی از این گزارش و استاد مشابه به ضمیمه ترجمه فارسی کتاب نگارنده امیران مرزدار و مرزهای خاوری ایران به زودی در ایران منتشر خواهد شد.

28. Sir Percy Sykes, **Ten Thousand Miles in Persia**,

of 211.

۶۸. موادیکم و دوم از پیمان تقسیم آب هیرمند میان ایران و افغانستان، مورخ ۶ بهمن ۱۳۱۷ (۲۶ زانویه ۱۹۳۹) متن فارسی، از اسناد مرکز استناد وزارت خارجه جمهوری اسلامی ایران.

69. Extract from Secret Political Diary of British Consulate General in Meshed, No. 8 of 1947, dated 5 August 1947. FO 371/62024.

۷۰. تلگراف شماره ۲۵۲ سفیر ایران در کابل به وزارت خارجه دولت شاهنشاهی ایران، ۱۳۲۶. متأسفانه جزئیات دیگر تاریخ تلگراف روش نیست. اسناد دفتر نخست وزیری ایران، شماره سری ۱۰۲۰۱۰.

۷۱. از یادداشت‌های خصوصی پرسور محمدحسن گنجی، منشی هیأت نمایندگی ایران در گفت و گوهای ۱۹۵۹ واشنگن به نگارنده، مورخ ۱۸ اسفند ۱۳۶۹.

۷۲. از یادداشت‌های خصوصی محمود فروغی، سفیر ایران در کابل به نگام مذکرات او لیه که به پیمان نافرجم ۱۳۵۲ انجامید. این یادداشت‌ها در تاریخ ۷ شهریور ۶۹ برای نگارنده ارسال شد.

۷۳. آگاهی‌های خصوصی که از سوی امیر حسین خان خزیمه علم در اختیار نگارنده گذاشده شد. وی در سال ۱۳۲۷ (۱۹۴۸) معاونت وزارت کشاورزی ایران را داشت و شخصاً مستقیماً در گیر کار کمیسیون به اصطلاح بی‌طرف بود.

۷۴. از اسناد دفتر نخست وزیری ایران، سری ۱۰۲۰۱۰.

75. Extracts of Telegraph to the British Government from Governor General of India, dated Jan. 24, 1878, FO 60/417.

76. General MacLean's Memorandum of 14 Dec. 1889, FO 60/538, p.10.

77. Memorandum of General MacLean, dated Mashed 6 Jul. 1891, pp.310-405, FO 60/538.

78. *Ibid.*

79. The Persian Written claims, enclosed in MacLean's memorandum of 14 Dec. 1889, FO 60/538, p.11.

80. From Brigadier General C.S. MacLean to Secretary to the Government of India Foreign Dept., dated Camp Hash-tadan 29 April 1888, FO 60/538, p. 120.

81. From the Viceroy and Governor General of India to the Amir of Afghanistan, dated Simla 7 Sept. 1888, FO 60/538.

82. *Ibid.*

83. Extract of General MacLean's Memorandum of 14 Dec. 1889, *op. cit.*, 11 of 280, FO 60/538.

84. *Ibid.*, pp. 10-12 of 279-295.

85. *Ibid.*

86. Extract of letter from H.E. the Viceroy and Governor

۴۸. «هیرمند» واژه کهن فارسی است مرکب از دو پیکر «هیر» به معنی «آب» و «مند» به معنی «دارنده». به این ترتیب «هیرمند» به معنی «دارنده آب» است، همانند «هترمند» که دارنده «هتر» را گویند. متابع انگلیسی به غلط این نام را «هلمند» خوانده‌اند.

49. Colonel H. McMahon's Memorandum of 25th September 1904 on Sistan Water Question, Paragraph 3 of Clause 69, FO 60/727.

۵۰. پیروز مجتبه‌زاده، «هیرمند و هامون در چشم‌انداز هیدرولیتیک خاوری ایران»، اطلاعات سیاسی-اقتصادی، سال دهم، شماره پنجم و ششم، بهمن و اسفند ۱۳۷۴، ص. ۳۸-۳۲.

51. Sir Frederick Goldsmid, *Eastern Persia*, (London: 1876), Vol. 1, p. 267-80.

52. Despatch From General F. Goldsmid to Foreign Secretary of India, Calcutta, 12 April 1872, FO 60/392.

53. From Foreign Secretary of India, to General Pollock, dated Calcutta 27 April 1872, FO 60/392.

54. Sir Frederick Goldsmid, *Eastern Persia*, *op. cit.*, p.409.

55. Pirouz Mojtabeh-Zadeh, *The Amirs of the Borderlands and Eastern Iranian Borders*, *Op. cit.*, p. 397.

56. Sir Frederick Goldsmid, *Eastern Persia*, *Op. cit.*, pp.260-280.

57. Pirouz Mojtabeh-Zadeh, "The Eastern Boundaries...", *Op.cit.*, p. 134.

۵۸. نگاه کنید به مقاله «کتابچه تحدید سیستان»، فصل نامه ایران زمین، سال ۲۸، تهران ۱۳۶۹، ص. ۲۹۸.

59. Extract of Goldsmid's Sistan Boundary Award Regarding Hirmand river, Last Paragraph, as appeared in General Goldsmid's Book *Eastern Persia*, (London 1876), p.414.

60. Pirouz Mojtabeh-Zadeh, "Eastern Boundaries of Iran" in the *International Boundaries of Modern Iran*, (ed). K.S. McLachlan, UCL Press, London 1994, p. 135.

61. McMahon's Memorandum, *op cit.*

62. McMahon's Final Draft of Water Award, Award "B", No. 29 of FO 60/728, pp. 34-6.

63. Paragraph 82 of McMahon's Memorandum, *op. cit.*

64. Colonel McMahon's Telegram No. 947 to the Foreign Secretary of British India, date 12th April 1905, enclosure No.6, FO 60/728, p.8.

65. Copy of Report of the Russian Legation at Tehran to H.I.H. the Vali-ahd (Crown Prince), dated July 20, 1905, FO 60/729, p.48.

66. From British India Office to Foreign Office, dated 23 November 1905, FO 60/729 p. 280.

67. Paragraph 97 of Confidential Diary of H.B.M. Consul for Sistan for 15 Nov. to 31 Dec. 1929, FO 371/14526 p.3

106. Extract of letter from H.E. Viceroy and Governor General of India to H.H. The Amir of Afghanistan quoting passages of a letter from the latter, dated Simla July 1897, FO 371/19408, pp. 230-1.

107. **Ibid.**

108. From the Indian Government to H. Majesty's Envoy and Minister at the Court of Afghanistan, No. D. 4777- F/ 32, dated New Delhi 21 Nov. 1932, FO 371/16279, pp.377-8.

109. Afghanistan Annual Confidential Report for the year 1934, No. 1358/-1358/97, Kabul Feb. 1935, Fo 371/1942, p.41.

110. Clause 4 of Despatch from His Majesty's Minister, Kabul, to His Majesty's Secretary of State for Foreign Affairs, London No. 141, Dec. 1934, FO 371/19408, p. 173.

111. Confidential report of British Consulate General, dated Mashed, 9 Dec. 1934, FO 371/19408, pp. 222-224.

112. From R.R. Maconachie, British Legation at Kabul to V.A.L. Mallet, British Legation at Tehran, 11 Dec. 1934, FO 371/19408, pp.182-3.

. ۱۱۳ . مخبر، محمدعلی، مرزهای ایران، ص ۳۲

114. From British Legation Kabul to British Legation Tehran, 11 Dec. 1934, FO 371/19408, pp.182-183.

115. Clause 2 of H.B. Majesty's Consulate General of Khorasan and Sistan Confidential Diary for Jan. 1935, FO371/19421, p. 3 of 142.

116. Mr. Morgan's despatch No. 457, dated Angora, 1 Jan. 1935, FO 371/19408, p. 179.

117. From British Embassy at Ankara to the Foreign Office, dated Angora, 22 May 1935, FO 371/19408, p. 261.

118. British Legation at Tehran, despatch No. 447, dated Tehran 18 Oct. 1935, FO 371/19408, p. 271.

. ۱۱۹ . نگارنده از برگردان فارسی رأی داوری آنلای که در کتاب مرزهای ایران نگارش محمدعلی مخبر، صفحات ۳۱ تا ۵۲ آمده، بهره گرفته است.

. ۱۲۰ . مخبر، همان، ص ۴۱

. ۱۲۱ . مخبر، همان، صص ۴۱-۲

. ۱۲۲ . همان، ص ۴۳

. ۱۲۳ . همان، ص ۴۴

. ۱۲۴ . از گفت و گوی نگارنده با امیر حسین خان خزیمه علم در لندن در زانویه ۱۹۹۲

. ۱۲۵ . مخبر، همان، ص ۴۴

. ۱۲۶ . همان

. ۱۲۷ . همان، ص ۴۸

128. Afghanistan Confidential Annual Report 1935, from Leut. Colonel Fraser - Tyler to Mr. Eden, No. 31, dated Kabul March 7, 1936, FO 371/19423, p. 48.

. ۱۲۹ . هامون واژه کهن فارسی است به معنی «دریاچه» یا سرزمینی پست با شباهای ملائم به سوی مرکز.

General of India to H.H. Amir of Afghanistan, dated Simla, 7, Sept. 1888, FO60/538, p. 123.

87. Text of General MacLean's Notes on his interview with Naser. al - Din Shah of Iran, FO 60/538, pp. 1-2 of 158.

88.**Ibid.**

89. Telegram dated 7 Dec. 1889, from Sir H. Drummond Wolff, H.B. Majesty Minister at Tehran to Viceroy, Calcutta, FO 60/538, p.275.

90. From Sir H. Drummond Wolff, H.B. Majesty's Minister at Tehran, to the Viceroy, Calcutta, dated 9 Dec. 1889, FO 60/538, p. 1 of 275.

91. Extract of Memorandum dated 14 Dec. 1889, FO 60/ 538, p.14 of 281.

92. Ferrier, **op. cit.**, pp. 191-192.

93. Enclosure No. 1, to Kabul despatch, No. 147, 27 Dec. 1934, FO 371/1940, p. 122.

94. Enclosure No. 2, **op. cit.**, No. 149, p. 195.

95. British Legation, Tehran despatch No. 114, 9 March 1935, FO 371/19408, p. 248.

96. Text of Agreement between the two officials of the two sides, dated 24 Jan. 1935, enclosure to Kabul despatch No. 35, March 20, 1935, FO 371/19408, pp.1 and 2 of 255.

97. Clause 2of Confidential report of H.B. Majesty's Consul General at Mashed, dated 9 Dec. 1934, FO 371/19408, p. 222.

98. Telegram from Government of India to the Secretary of State, dated Simla 19 July 1932, FO 371/16279.

99. From British Legation at Kabul to Deputy Secretary to the Government of India, No. 348 (E), dated 23 Sept. 1932, FO 371/16279.

100. Extract of Captain Winter's report on Afghan encroachments at Musa - Abad, enclosed in Colonel Minchin's confidential despatch No. 20, to Secretary to the Government of India, dated Meshed 21 May 1904, FO 60/ 711, pp. 1-2.

101. Clause 4 of Colonel Minchin's confidential despatch, **op. cit.**, p.1.

102. Enclosure in despatch No. 168 of British Legation at Tehran to the Foreign Office, dated 8 Sept. 1904, FO 60/ 711, p.22.

103. From A.H. Hardinge of British Legation at Tehran to the Marquis of Lansdowne, No. 168, dated 8 Sept. 1904, **op. cit.**

104. From British Legation at Kabul to Deputy Secretary to the Government of India, No. 348 (E), dated 23 Sept. 1932. FO 371/16279.

105. See Memorandum of 6th July 1891 of General Mac Lean, No. 575- 29-3 90- 44, FO 60/538, p.2 of 310.

بحران دیپلماسی ایران و پیامدهای آن

نگاهی به چگونگی و نارسایی‌های سیاست خارجی در سطح منطقه و جهان

نوشته: دکتر پرویزور جاوند

بخش دوازدهم

در سیاست خارجی افغانستان بودو کشور تازه شکل گرفته و متزلزل پاکستان را به واکنش و امنی داشت. سیاست نسنجدید حکمرانان افغانستان در نزدیکی تاحدّ و استنگی به شوروی و فرستادن گروههای مختلف دانشجویی برای تحصیل در شوروی، شرایطی بوجود آورد که روسها به یاری دست پروردگان خود به پایه گذاری یک سازمان سیاسی مارکسیستی توفیق یابند، سازمانی که از نظر سازماندهی و مالی بوسیله آنها حمایت می‌گردید. این سازمان که بعد از شکل گیری به دو گروه خلق و پرچم تقسیم شد، با توجه به جو شرایط زمان توائیت در میان دانشجویان، تحصیل کردگان و افسران جوان در کابل و چند شهر بزرگ طرفدارانی پیدا کرد. چنان که در نوشته‌های پیشین اشاره داشتیم، این هر دو حزب از زمان پایه گذاری از حمایت صاحبان قدرت در دولت افغانستان برخوردار بودند و چهره‌های قدرتمندی چون سردار دادخان آنها را عوامل خویش می‌دانستند و معتقد بودند که می‌توانند از آنها به عنوان اهرمهای فشار در سیاست خارجی بهره‌برداری کنند و با کترلی که بر آنها دارند امکان ندارد از چارچوب تعیین شده پا فراتر نهنگ؛ غافل از آنکه آنها تا جایی فرمانبرداری خواهند کرد که شوروی بخواهد و صلاح بداند.

با شروع فعالیت کمونیست‌ها در افغانستان جمعی از استادان و دانشگاهیان و گروهی از دانشجویان و تحصیل کردگان احساس خطر کردند و به موضع گیری پرداختند. عجیب آنکه چهره‌های معتبری از حاکمیت نسبت به این موضع گیریها واکنش نشان دادند و در چند مورد

افغانستان از حماسه تا فاجعه

شکل گیری و پیدایش حزبها و نیروهای جهادی اتحادها، ائتلافها - جدائی‌ها و دشمنی‌ها

سخن درباره چگونگی شکل گیری حزبها و سازمانهای سیاسی از یکسو و گروههای مسلح جهادی نهضت مقاومت یا «سنگرداران» از سوی دیگر در افغانستان در پی کودتای کمونیست‌ها و سپس اشغال نظامی افغانستان بوسیله شوروی خود کتابی مستقل رامی طلبید که پرداختن بدان از حوصله این مجموعه بیرون است. از این رو می‌کوشیم به کوتاهی از آن یاد کنیم، زیرا بدون پرداختن به این مهم روند رویدادهای افغانستان را نمی‌توان پی‌جست.

در نوشته‌های پیشین در چند مورد به پدیده تشکیل حزب‌های سیاسی در افغانستان اشاره داشتیم و نشان دادیم که در بیشتر موارد این شخصیت‌های ممتاز حکومتی بوده‌اند که برای ثبتیت موقعیت و پیشبرد برنامه‌های خود به کار سازماندهی گروههای سیاسی می‌پرداخته‌اند. از آنجا که سکان اصلی قدرت در دست پشتوزبانان بوده، محور اصلی دیدگاه‌های این سازمانها نه بر اساس وحدت ملی که برایه قوم گرایی و ثبتیت موقعیت ممتاز برای پشتونها قرار داشته است. به منظور جلب نظر مردم پشتوزبان شعار دستیابی بر بخش پشتون‌نشین پاکستان از جمله هدفهای اصلی این گروهها به شمار می‌رفت، پدیده‌ای که خود عامل تشنج

هم ائتلاف کنند. مذاکره در این زمینه مدتی به طول انجامید و سرانجام قرارش نام ائتلاف را «حرکت انقلابی افغانستان» بگذارند و برای آنکه اختلافی پیش نیاید یک شورای شش نفره با شرکت سه نفر از هر گروه کار رهبری را بر عهده بگیرد و «مولوی محمدنیبی» ریاست اتحادیه را بر عهده داشته باشد. این مذاکرات نه تنها در عمل به نتیجهٔ قطعی نرسید که سبب شد سازمان جدیدی که از داخل «حزب اسلامی» بیرون آمده بود تشکیل گردد. این سازمان «حزب اسلامی یونس خالص» بود که به رهبری مولوی یونس خالص متعدد قبلی حکمتیار و مخالف اتحاد با «جمعیت اسلامی» تشکیل یافت و به عبارت دیگر «حزب اسلامی» دچار انشعاب گردید. پدیدهٔ انشعاب و تشکیل سازمان جدید بلا و آفت در دنای است که سالهای است گریبانگر سازمانهای سیاسی و حزبها و حتی گروههای جهادی و «سنگرداران» افغانستان بوده و لطمehای شدیدی بر پیکر مبارزات رهایی بخش ملت افغانستان وارد ساخته و فرست مناسبی برای اعمال نفوذ کشورها و قدر تهای خارجی فراهم کرده است.

«جمعیت اسلامی افغانستان» که رهبری آن بر عهدهٔ استاد برهان الدین ربانی از فارغ‌التحصیلان الازهر و استاد دانشگاه کابل است، در سال ۱۳۵۷ جنبش هرات را رهبری کرد که به شدت سر کوب گردید و لی خود سبب‌ساز جنبش جنوب افغانستان شد. تحلیل گران اوضاع افغانستان از نظر فکری جمعیت اسلامی افغانستان را بالخوان‌المسلمین در پیوند دیده‌اند. استاد ربانی از تاجیکان افغانستان و از مردم بدخشنان و در میان عمدۀ تاجیکان و فارس زبانان و ازبکها و هزارهای افغانستان از اعتبار و موقعیت ویژه‌ای برخوردار است. سردار دلیر افغانستان احمدشاه مسعود از یاران نزدیک ربانی در طول تاریخ مبارزات دو دهه اخیر به شمار می‌رود.

آفای گلبدین حکمتیار از نخستین همگامان استاد ربانی، رهبری «حزب اسلامی افغانستان» را بر عهده دارد. حکمتیار در جهت دستیابی به قدرت و رسیدن به حکومت، با تکیه بر پشتوزبانان در طول مبارزات مجاهدین افغانستان، بویژه پس از بیرون راندن ارتش شوروی از افغانستان، تا مرز در گیریهای شدید نظامی و کشتار تعدادی از فرماندهان جهادی جمعیت اسلامی، با استاد ربانی در گیر شد و چندبار به ائتلاف دست زد و بعد از او جدا شد.

«زان ژوزه‌پوییگ» که از پژوهشگران آشنا با شخصیت‌های رهبری نیروهای جهادی افغانستان به شمار می‌رود، درباره گلبدین حکمتیار چنین اظهار نظر کرده است: «گلبدین حکمتیار رهبر حزب اسلامی به ظاهر حزب یکپارچه و همگونی دارد و پیرو ایدئولوژی اسلامی خالص و سختگیری است، اسلامی سوای اسلام ستّی مردم

کار به برخورد شدید کشید. این امر سبب گردید که نیروهای فراوان مخالف کمونیست‌ها در کابل و در پی آن در دو سه شهر دیگر ناگزیر شوند در قالب سازمانها و گروههای کم و بیش سازمان یافته گرد آیند و مبارزه را پی گیری کنند. از آنجا که تعدادی از رهبران جریان مخالف مارکسیست‌هار استادان معارف اسلامی و شخصیت‌های مذهبی تشکیل می‌دانند، گروههای پدید آمده که در اصل وجه مشترکشان مخالفت با کمونیسم بود، بانمود اسلامی در جامعه مطرح گشتند.

به اعتباری قدیمی ترین جریان ملی- اسلامی افغانستان را می‌توان «نهضت روحانیت و جوان» به شمار آورد که پایه گذار آن «محمد طرزی» روزنامه‌نگار و صاحب‌اندیشهٔ افغانستانی و پدر زن امان‌الله خان دانسته شده است.

برخی دیگر، شروع حرکت نیروهای اسلامی در افغانستان در نیم قرن اخیر را با فعالیت‌های دو چهرهٔ شیعه و سنی یعنی «سید اسماعیل بلخی» از تحصیل کردگان حوزهٔ نجف و «غلام محمد نیازی» از دانش آموختگان جامعه‌الازهر مصر مربوط می‌دانند که هر دو نیز در دوران داودخان به شهادت رسیدند.

بسیاری کسان عامل اصلی رشد و تشکیل گروههای اسلامی را با موضع گیریهای تند و گستاخانهٔ گروههای مارکسیست در بر این دیدگاه مذهبی در دوران داودخان در پیوند دیده‌اند.

نخستین شکل سازمانی نسبتاً گسترده به سال ۱۳۴۸ خورشیدی مربوط می‌گردد که «جنبش جوانان مسلمان» یا «سازمان جوانان مسلمان افغانستان» با شرکت افرادی چون نیازی، برهان الدین ربانی، عبدالرسول سیّاف، گلبدین حکمتیار، مهندس عبدالرحمن، غلام‌ربانی عطیش و دیگران تشکیل یافت و استاد برهان الدین ربانی به عنوان «مرشد عام» سازمان انتخاب شد. مدتی بعد، در نشست کمیتهٔ مرکزی، نام آن به «جمعیت اسلامی افغانستان» به رهبری استاد ربانی تغییر یافت. کار برخورد با این جریان در دوران نخست وزیری داودخان آغاز گردید و جمعی از رهبران آن کشته شدند و جمعی از کشور فراری گشتند.

گفته می‌شود که در زمان داودخان میان ربانی و حکمتیار در مورد نحوه برخورد با حکومت داود اختلاف نظر بروز کرده بود، یعنی در برابر موضع میانه ربانی، حکمتیار به برخورد تهر آمیز و مسلحه معتقد بود که در نتیجه آن دو از یکدیگر جدا می‌شوند و هر یک رهبری سازمانی جدید را بر عهده می‌گیرند. ربانی رهبری «جمعیت اسلامی» و حکمتیار رهبری «حزب اسلامی» را به دست می‌گیرند. در واقع این دو سازمان همچنان توأمانترین سازمانهای سیاسی افغانستان را تشکیل می‌دهند. با انجام کودتای تره کی، این دو سازمان شرایط را چنان دیدند که باز دیگر با

انقلاب اسلامی» را بر عهده داشت و بعد از او جدا گردید و «محاذمی» را پایه گذارد.

«اتحاد اسلامی برای آزادی افغانستان» سازمانی است به رهبری عبدالرسول سیّاف تحصیل کرده‌الازهر و استاد سابق دانشگاه کابل که در سال ۱۳۶۰ پایه گذاری شد. او از جمله رهبران مجاهدان است که با عربستان روابط تزدیک دارد و از کمک‌های هنگفت مالی و نظامی برخوردار شده است. به همین جهت از قدرت مانور بر خوددار بوده است. این سازمان حاصل اتحاد جمعیت اسلامی، حزب اسلامی یونس خالص، حرکت انقلاب اسلامی محمدنی، جبهه ملی نجات مجددی و محاذمی گیلانی بود که چون اتحاد مزبور در ۱۳۵۹ ملاشی شد، سیّاف نام آن را برای خود حفظ کرد و سازمان جدیدی بر دیگر سازمانها افروزد.

اتحاد هفتگانه در پاکستان: لطمہ‌هایی که سازمانهای سیاسی و نیروهای جهادی بر اثر نبود پیوند استوار میانشان در طول سالهای مبارزه دیدند، سبب گردید که چندبار در جهت وحدت گام بردارند، ولی چنان که اشاره شده بار تشكیل جدیدی ایجاد گشت، در زمانی کوتاه از هم پاشید و تنها شمر آن بر جاماندن یک نام و سازمان جدید افرون بر گروههای قبلی بود.

سرانجام در سال ۱۳۶۶ اتحاد هفتگانه در پیشاور با شرکت رهبران هفت سازمان: جمعیت اسلامی (ربانی)- حزب اسلامی (حکمتیار)- حزب اسلامی (یونس خالص)- اتحاد اسلامی (سیّاف)- جبهه ملی نجات (مجددی)- حرکت انقلاب اسلامی (مولوی محمدنی) و جبهه ملی محاذمی (گیلانی) شکل گرفت. یک شورای مشورتی ۴۲۰ نفره (شصت نفر از هر گروه) نقش مجلس را داشت و شورای عالی رهبران مرکب از رهبران هفتگانه در کنار کابینه موقت ۲۸ نفره اداره کارهارا بر عهده گرفت. این اتحاد زیاد به طول نینجامید؛ گلبدین حکمتیار از آن کناره گرفت و در میان شش سازمان دیگر نیز جناح بندی شد. برخی به حمایت از ظاهر شاه و برخی به مخالفت با او پرداختند و در عمل اتحاد توانست نقش مؤثری در ساماندهی به اوضاع بازی کند.

ائتلاف هشتگانه در ایران: گروههای شیعه نیز وضع بهتری نداشتند. نخستین گام آنها در جهت ائتلاف به سال ۱۳۵۸ مربوط می‌شود که حاصل آن ایجاد «جههه متحد انقلاب اسلامی افغانستان» بود. شرکت کنندگان در این جبهه عبارت بودند از: سازمان نصر، حرکت اسلامی، نیروی اسلامی، نهضت اسلامی، اتحادیه علماء و نهضت روحانیت و جوان. بحث درباره اینکه هر یک از این سازمانها چه توان و کیفیتی داشته‌اند و تعداد اعضایشان چه بوده و چگونه به وجود آمده‌اند،

افغانستان... در غالب گزارش‌های بدست آمده پیرامون رفتار حزب اسلامی در اوایل استقرار رژیم کمونیستی (۱۹۷۸-۱۹۸۰) به ندرت از مبارزه مسلح‌های فعال آنها علیه حکومت کابل یاد شده است. از همان ابتدا حزب اسلامی چنین واتمود کرده که قصد آزاد ساختن افغانستان را ندارد، بلکه می‌خواهد به محض مساعد شدن اوضاع قدرت را در کابل بدست گیرد.... کار درست او این بود که مردم را به مهاجرت تشویق کرد، و اشتباه او در آن بود که با تحمیل نگرش سیاسی کاملاً بیگانه خود موجب شد که آنها از دست بدند.»^۱

ژان ژوزه پوییگ در شرح چگونگی فعالیت مسلح‌انهای مجاهدین در طول جنگ، بار دیگر درباره حزب اسلامی و ساختار رهبری و نحوه نگرش آن چنین می‌گوید:

«اصلیت اعضا رهبری حزب اسلامی با کادرهای بالای حزب خلق [حزب مارکسیست تره کی] قابل مقایسه است. اکثریت آنها روشنفکران جوانی هستند که از قبایل کوچک پشتون یا از قبیله قلزایی برخاسته‌اند، جوانانی که از جامعه خود بریده‌اند. حزب اسلامی نیز به نوبه خود همان فرآیندی را در پیش گرفته که به ناکامی حزب خلق انجامید، یعنی تحریر مردم، اعمال روشهای خشن، زیاده‌روی در مسائل ایدئولوژیک و تبلیغاتی، که برای روستاییان غیرقابل درک است، و اتخاذ تصمیمات انقلابی که هدفش نابودی جامعه ستی است.»^۲

«جههه ملی نجات اسلامی»: رهبری آن بر عهده استاد صبغت‌الله مجددی از یک خانواده ریشه‌دار روحانی بانفوذ وابسته به سلسله نقشبندیه و تحصیل کرده‌الازهر و نزدیک به عربستان سعودی است. پیروان آن را بیشتر پشتون زبانان تشکیل می‌دهند.

«حرکت انقلاب اسلامی»: به رهبری مولوی محمدنی محمدی وابسته به پشتون زبانان و دارای نفوذ در جنوب و در شمال افغانستان. رهبر آن مدتنی نماینده مجلس بود.

«حزب اسلامی»: این سازمان به رهبری مولوی یونس خالص که در ایالت‌های تنگ‌کهار و پکتیا صاحب نفوذ است، در آغاز جزئی از حزب اسلامی حکمتیار به شمار می‌رفت ولی به دلیل تکروهای حکمتیار از آن جدا گردید و نام حزب اسلامی را حفظ کرد. مولوی یونس خالص در ۱۹۷۵ بر اثر درگیری با دادخانه پیشاور رفت و در طول جنگ همیشه نیروهایش فعال بودند.

«محاذمی افغانستان»: رهبری آن بر عهده سید احمد گیلانی، از علمای وابسته به سلسله قادریه است که به دلیل وابستگی سببی با ظاهر شاه اغلب مورد انتقاد قرار داشته است. او به مشی مبارزاتی ملایم معتقد است. او نخست همراه با مولوی محمدنی، رهبری «حرکت

در بهار سال ۱۳۶۶ «شورای ائتلاف هشتگانه» که در پیش بدان اشاره داشتیم، اعلام موجودیت کرد که نسبت به همبستگی‌های پیشین استحکام و عمر بیشتری داشته است.

ایجاد ائتلاف مزبور عاملی بود که از درگیری‌های میان-گروهی شیعیان تا حدی کاسته شود. ولی ایجاد این ائتلاف چنان نبود که بتواند میان آن و ائتلاف هفتگانه گروههای سنتی پیشاور تفاهم لازم را پیدید آورد. شیعیان در تشکیل دولت موقت و دیگر مسائل جایگاهی را طلب می‌کردند که ائتلاف هفتگانه آن را نمی‌پذیرفت. در آن اوضاع و احوال گروههای وابسته به وهابی‌ها که از سوی عربستان حمایت می‌شدند و از جمله گردانندگان نشریه «المجاهد» شیعه‌هارا «رافضی» خطاب کرده و در عین حمله به «حکومت رافضی مجوسي ایران»!؟، ائتلاف هفتگانه را از هر گونه همکاری با ائتلاف هشتگانه شیعه بر حذر می‌داشتند.

تلاش برای رسیدن به وحدت کامل سازمانی در سال ۱۳۶۷ پی‌جسته شد و سرانجام از ۲۱ تا ۲۴ تیرماه سال ۶۷ کنگره سراسری مجاهدین مناطق مرکزی همزمان با بیستمین سالگرد شهادت علامه سید اسامیعیل بلخی برگزار گردید و قطعنامه‌ای در ۱۶ ماده به تصویب رسید. یک سال بعد در ۶۸/۴/۲۵ جلسه گسترشده‌ای با حضور تمامی گروههای شیعه در بامیان تشکیل یافت و بعد از چند روز بحث و گفت و شنود «میثاق وحدت» در ۲۰ ماده به امضاء رسید و رهبران گروهها با سوگند یاد کردن به قرآن کریم متعهد شدند که گروههای پیشین را منحل و همه نیرویشان را در خدمت «حزب وحدت اسلامی افغانستان» بگذارند.

پس از مذاکرات مفصل بارهبران ائتلاف در ایران و رفتگن هیأتی به بامیان، آنها نیز «میثاق وحدت» را امضاء کردند. ایجاد حزب وحدت را نه باید عاملی برای از میان رفتن اختلافها و درگیری‌های میان-گروهی شیعیان و نه عاملی برای نزدیکی و کاستن از اختلاف نظرهای بنیادین میان آنها و گروههای جهادی سنتی پنداشت. ولی در مجموع می‌توان گفت که چند دستگاهی که گروهی را به جناح‌بندیها تبدیل ساخت و دست کم بخشی از حزب و تعدادی از رهبران آن، مواضع خود را با مواضع جریان قدر تمند «جمعیت اسلامی» به رهبری استادربانی رئیس جمهور نزدیک ساختند؛ پدیده‌ای که می‌توان آن را سرآغاز همزیستی شیعیان و سنتی‌های دری زبان و اقوام شمال بهشمار آورد.

شكل گیری «سنگرداران» یا نیروهای مقاومت
درباره جنبش مردم افغانستان و تشکیل گروههای جهادی مختلف در افغانستان نکته قابل توجه آنست که عامل جغرافیایی از یک سو و عامل قومی و قبیله‌ای از سوی دیگر، در شکل دادن و بخشیدن ویژگی‌های

به فرستی دیگر موکول می‌شود. جبهه مزبور مجله‌ای به نام «عاشور» منتشر کرد ولی دیری نپایید که به علل مختلف مجله تعطیل و همبستگی پدید آمده فروپاشید. به اعتباری، یکی از مشکلات شکل نگرفتن جبهه مزبور را گذشته از اختلاف سلیقه‌ها و تنگ نظری‌ها و گروه‌گرایی‌ها و قوم‌گرایی‌ها، می‌توان نقش عناصر مشکوک در ایران دانست. این عناصر که شاید هنوز نام برخی از آنها شناخته نشده باشد، بعد از بهمن ۱۳۵۷ در ایران در تشکیل سازمانی به نام «واحد نهضتها آزادی بخش» شرکت جستند و به ظاهر رسالت خود را یاری دادن به نهضتها اسلامی بروند مزدی اعلام کردند. سال‌ها بعد کاریکی از چهره‌های مشکوک این جریان به نام «مهدی هاشمی» به روایی کشید. آقای سید هادی خسروشاهی در کتاب «نهضتها اسلامی افغانستان» در چند جا به نقش تخریبی سازمان مزبور و شخص مهدی هاشمی (صفحه‌های ۲۸، ۳۹، ۱۷۹ و...) در کار شکل گیری سازمانهای شیعه افغانستان اشاره کرده است.

پس از چند سال، در ۱۳۶۲، بار دیگر «واحد نهضتها آزادی بخش» برآن شد تا وحدتی بر اساس هدفهای خاص در میان گروههای شیعه افغانستان و این بار زیر عنوان «روحانیت مبارز افغانستان» به وجود آورد. کار تهیه اساسنامه و تعیین اعضای شورای مرکزی و غیره به انجام رسید و لی به نوشته آقای خسروشاهی «از آنجا که این طرح توسط واحد نهضتها با اهداف مشخص واژ قبل تعیین شده‌ای، تهیه شده و خود گروههای سیاسی، به ضرورت و میزان موقفيت آن اعتقاد و ايماني نداشتند، با شکست مواجه شده و حتی به صورت رسمي هم اعلام نگردید. اما حقیقت آن است که اصلاً اتحاد گروهها و همانگی نیروها به صورت واقعی و حقیقی، منظور اصلی نبود، بلکه از این راه می‌خواستند اختلاف دیگری را دامن بزنند که زدن و موجب ادامه نفرجهای دشمنی‌ها گشتنند». ۳ چگونگی دخالهای عناصر مشکوک در میان گروههای شیعه افغانستان و پول‌های گزافی که در این راه خرج و تباخم نامطلوب و دردآوری که حاصل آمد، مطلبی نیست که بتوان بدان پرداخت؛ بویژه آنکه مدارک و اسناد لازم در اختیار نیست و شاید شرایط نیز هنوز مناسب برای بیان بسیاری از واقعیت‌ها نباشد. همین اندازه می‌توان گفت که اصل سیاست تکیه بر جنبه‌های مذهبی و سرمایه‌گذاری روی برخی گروههای شیعه و رو در رو ساختن آنها با یکدیگر از یک سو و حمایت از یک اقلیت در برابر اکثریت فارس زبانان غیر شیعه افغانستان و درگیری‌های در دنک میان شادروان مزاری و استادربانی و بسیاری موارد دیگر، همه و همه لطمehای شدیدی بوده که بر همبستگی اکثریت مردم افغانستان با ایران وارد آمده است. سرانجام، در پی افت و خیزهای بسیار

روستاییان نیر و مند بود هماهنگ کنند و بکوشند سازمان خود را به عنوان واسطه رسانیدن اسلحه و تأمین برخی از نیازهای لجستیکی مطرح سازند. در این مرحله، افراد صاحب نفوذ در مناطق روستایی بر آن بودند تا همکاری با حزبهای مختلف نیازهای دسته‌ها و نیروهای خویش را تأمین کنند؛ چنان‌که به قولی «دیده شده که در حالی که پدر خانواده رئیس محلی یک حزب است، دوپرسش هر یک مسئول تشکیلاتی دیگرند... سربازان نهضت مقاومت خود را روستاییان هستند که در کمیته‌های مقاومت محلی فراهم آمده و عملاً در قبال احزابی که از لحاظ تئوری وابسته به آنند خود مختار و مستقل‌اند... هر واحد منطقه‌ای دارای یک کمیته مقاومت مشکل از افراد ذی نفوذی است که بدون مراجعت به آراء عمومی انتخاب می‌شوند. وظیفه این کمیته سازماندهی فعالیتهای نظامی و گاه غیر نظامی گروه است. امکان دارد در یک منطقه چندین کمیته مقاومت وجود داشته باشد که اطلاعی از وجود یکدیگر ندارند (یا بعضًا با هم می‌جنگند)، کمیته‌هایی که هر یک به مناسبت‌های مختلف در پایگاه‌های قبیله‌ای یا قومی یا به لحاظ رقابت بزرگان سنتی محل با یکدیگر به وجود آمده‌اند. هر رهبری که حزبی را بنیان می‌گذارد برای تأیید خود و تهیئة اسلحه به حزبی غیر از حزب همسایگانش مراجعت می‌کند....

اعضای نهضت مقاومت جزئی از مردم عادی هستند. آنها با ظاهری معمولی در قراءزندگی می‌کنند و پشت دیوارهای گلی خود مخفی‌اند.... شورشیان که در ابتداء از میان بزرگسالان ده و کسانی بر می‌خاستند که دارای سلاح و قدرت تصمیم‌گیری بودند کم کم جای خود را به جوانان ۲۰ تا ۳۰ ساله و غالباً مجردی سپردند که همه چیز خود را در راه تصوری که از آزادی دارند فدا کرده‌اند. نابسامانی وضع اقتصادی و نیز این که جوانان دیگر نمی‌توانند در روستاهای زندگی کنند (از ترس از اعمال اجباری به خدمت سربازی) موجب شده که آنها توانند دست به فعالیتهای معمولی بزنند و راه اقدامات مسلحانه به روی آنها باز شده است. در واقع آنها برای این که احساس کنند و چوپان شمر ثمر است راهی جز پیوستن به نهضت مقاومت ندارند. آنها می‌گویند: رزم‌منه بودن به مراتب از چوپان بودن جالبتر است. به علاوه بمباران هر دهکده‌ای موجب می‌شود گروه‌زیادی داوطلب پیوستن به نهضت شوند....

جنگ برای جوانان موقعیتی به وجود آورده تا موجویت خود را اعلام کنند و خود را بشناسانند، بدون آنکه برای این کار - همچون گذشته - در انتظار سالهای پختگی و پیری شوند.... آن چیزهایی که به مردم افغانستان حیثیت و اعتبار می‌بخشید توسط جنگ زیورو شده است. هیچ افتخاری با داشتن یک کلاشینکف، مسلسل روسی، که بین ۳۰ تا ۴۰ رأس گوسفنده ارزش دارد، برابری نمی‌کند».^۳

لازم بدان نقش و اهمیت اساسی داشته است. نفوذ قدرتهای خارجی و سرمایه‌گذاری آنها روی گروههای مختلف نیز سخت در این جریان مؤثر بوده است. وجود منطقه‌های کوهستانی با دره‌های ژرف و جدازه‌های زیستگاه‌هایی پدید آورده که باشندگان آنها در محدوده خویش احساس همبستگی گسترده باشندگان دیگر بخش‌های ندارند. دامپروران و کشتکاران هر بخش از دیر بازنگران حفظ مرتع و کشتزار خویش بوده‌اند و کوشیده‌اند در برابر دیگران از مال و دولت خود نگهداری کنند. نگرانی از تجاوز دیگران سبب گردیده تا باشندگان هر دره بسته به مساحت منطقه و شمار ساکنان، زیر فرمان یک یا چند سرکرده و رئیس قبیله قرار گیرند و در حد امکان خود را مسلح سازند. شرایط جغرافیایی این سرزمین از یک سو وجود گویش‌ها و آیین‌های اسلامی مختلف (بطور عمدۀ پشتوزبانان و تاجیکان و فارسی زبانان، سنی مذهبان و شیعیان) با توجه به اعمال سیاست ضد تاجیکان و ضد شیعیان و کوچ داده‌های اجباری از سوی شاهان افغانستان بعد از جدایی آن سرزمین از ایران، همه و همه دست به هم داد و افغانستان را به سرزمینی با بخش‌بندیهای گوناگون جدا از هم و در برخی موارد رو در روی هم تبدیل کرد. در دوران بعد از استقلال، نهضه‌هایی که تلاشی درجهت دستیابی به وحدت و همبستگی ملی صورت نگرفت که حاکمان پشتون بر آن شدند مردمی را که هزاران سال در کنار هم بود و باش داشتند، با حمایت از یک گروه و شهروند درجه دوم تلقی کردند اکثریت، به کینه توزی نسبت به هم و ادارند و برای حفظ سلطه خود بذر نفرت میان مردم پیشاند.

حاکم شدن چنین جویی بر جامعه افغانستان سبب گردید که با رو در رو قرار گرفتن مردم و حکومت و شدت یافتن آن با حضور نیروهای بیگانه، در جای جای آن سرزمین هسته‌های مقاومت به وجود آید و سرکردگان بر آن باشند که به خاطر حفظ منافع مردم وابسته به خود و بهره‌مند گشتن از امکانات مالی و دستیابی به اسلحه، برای خود استقلال و منطقه نفوذی دست و پا کنند. به قولی، شاه مسعود نیز که نسبت به دیگران از اعتبار و نفوذ بیشتری برخوردار بوده و می‌کوشیده نیروهای زیر فرمان خود را به نیروی مقاومت ملی در بر گیرنده همه اقوام باشندۀ افغانستان تبدیل کند، چنان‌که باید در این راه توفیق نیافته است.

سازمانهای سیاسی یا حزبهای مختلفی که در جریان درگیری با حکومت کمونیستی و پس از آن شکل گرفتند، بر آن بودند تادر منطقه‌های روستایی نفوذ پیدا کنند و با تشکیل هسته‌های مقاومت در این منطقه‌ها با کمیته‌ها ارتباط برقرار سازند. آنها به خوبی می‌دانستند که از راه تبلیغ ایدئولوژیک قادر به جلب نیروهای روستایی نیستند؛ بنابراین لازم بود خود را با احساسات ضد حضور بیگانگان و کافران که در

بدل شد که هدفش بیرون راندن متجاوز بیگانه و استقرار جامعه غیر نظامی قبل از جنگ بود....

در سال ۱۹۸۴ به جز تعداد محدودی قراء واقع در نزدیکی پایگاههای شوروی، که غالباً از ترس غارت یا تخریب منازل با حکومت موافق بودند هیچ دهی موافق دولت نبود. تعداد کسانی که بدلیل طغیان علیه ساختارهای اجتماعی بجا مانده از گذشته و به دلیل تمایل به فرم و اشتیاق به یک زندگی جدید نظریزندگی جهان مدرن و به معتقد فرار از فشار سنتها به افکار و عقاید جدید پیوسته بودند به محدود افرادی محلود می شد که انگیزه ای جز کسب قدرت و مقام نداشتند: ساختهای جدید اجتماعی راه را برای جوانان جاه طلبی هموار کرده بود که در جامعه قدیمی می باستی سالها انتظار بکشند و پخته شوند تا مسئولیتی به آنها اگذار شود.

این جوانان اکنون در شهرها، پادگانها، پایگاهها و پستهای دولتی مستقر شده اند زیرا به نظر می رسد در روستاهای دیگر جایی برای عقاید مخالف نهضت مقاومت وجود نداشته باشد.... بخش اعظم مناطق روستایی از وجود نیروهای دولتی پاکسازی شده است. روشهای فقط در پستهای پایگاههای نظامی مستقر شده اند و این نقاط به کمک زره پوش یا هلیکوپتر به حملات غافلگیرانه می بردازند. در خارج از شهرها و پایگاهها هیچ سرباز روسی مشاهده نمی شود؛ نیز نیروهای دولتی تا حد امکان پا از پادگانهای خود بیرون نمی گذارند و غالباً سرگرم اعقاد قراردادهای عدم تعریض متقابل با نیروهای محلی نهضت مقاومتند. بنابراین در مناطق روستایی دیگر تشکیلات اداری وجود ندارد و دهقانان از هر فرصتی برای خودداری از پرداخت مالیات استفاده می کنند.

تشکیل نهضت مقاومت پاسخ روستاییان به تجاوزاتی است که از بیرون یعنی شهرها و از ناحیه بیگانگان- بر آنها تحمیل شده است.^۴

ادامه دارد

زیرنویس‌ها:

۱. افغانستان- جنگ و گروههای جهادی- ژان ژوزه پوییک.
۲. همان، ص ۲۱.
۳. جنگ افغانستان، دخالت شوروی و نهضت مقاومت، زیرنظر آندره بريگو واليوهروآ، ترجمه ابوالحسن سروقد مقدم، مرداد ۱۳۶۶، صص ۱۲۰ تا ۱۲۳.
۴. همان، ص ۱۱۷ تا ۱۱۹.

در یک بررسی و پژوهش میدانی درباره جنبش مردم افغانستان در رو در رویی با کودتاگران کمونیست و اشغالگران ارتش شوروی که بوسیله آندره بريگو واليوهروآ به انجام رسیده است، درباره تأثیر رفتار تجاوزگرانه و برخوردهای خشونت بار کمونیست‌های افغانستان و نادیده انگاشتن فرنگ جامعه و سرکوبهای ویرانگر ارتش شوروی و در نتیجه واکنش مردم و شکل گیری هسته‌های مقاومت چنین می خوانیم:

«طرفداران این حزب [حزب خلق] ناگهان به روستاهای هجوم برداشتند و در سخنرانی‌ای که بریامی داشتند روحانیون و مالکین را به محکمه کشیدند. در شهر کهان‌گامی که مالکان در کوچه و بازار ظاهر می شدند رعایا را تحریک می کردند که علیه آنها شعار دهن، به آنها حمله کنند و بردو آنها تف بیندازند و آنها را فتووال و خودفروختگان آمریکایی بنامند. روستاییان چنین احساس می کردند که تمام این اعتراضات زیر سر شهریها یا حتی خارجیانی است که مزاحم آنها شده‌اند.... پس از این ماجراها روحانیون به شهر فراخوانده شدند و دیگر به روستاهای برنگشتنند. مالکان مخفی شدند و خانه‌های آنها توسط گروههایی که با جیپ از شهرهای آمدند غارت شد.... در مدت یکسال این شبکه نظامیان عجول که از شهرهای آمدند زندگی را بر روستاییان تلخ کردن و موجب شدنند مردم به اتفاق آراء علیه آنها جبهه بگیرند. رعایایی که در دسامبر ۱۹۷۸ به عنوان مالک زمین شناخته شدند فرست استفاده از این مالکیت را به دست نیاورند، چرا که آنها نه بذر داشتند، نه گاو آهن و نه گاو. هنگامی که فصل کشت فرار سید غالب آنها به دین مالک سابق رفندند و به او تعهد سپردند که در قبال کمکهایش همچون گذشته سهم اربابی از محصول به طور مخفیانه بپردازند.

در بهار سال ۱۹۷۹، روستاییان، مسلح به تفنگهای کهنه و چوب و چماق هجوم به پاسگاههای کوچک ارتش یا زاندار مری را که در سرتاسر کشور پراکنده بودند آغاز کردند و از این طریق بود که شورشیان اولین سلاحهای خود را به چنگ آورند. در قبال این جنبشها خودجوش و برخاسته از بطن مردم، حکومت کابل طریق خشونت در پیش گرفت و برای سرکوبی آنها ستونهای تانک را گسیل داشت.... آنها با سلاحهای ابتدایی خود به این تانکها یورش برداشتند. آنها با سلاحهای دیدند در مقابل آنها مقاومت می کنند.... تعداد کشته شدگان سیار زیاد بود؛ نیز آتش سوزیها و غارت منازل. سپس روسمان آمدند، آمدند و رژیم را که می رفت تا از هم پیشید یاری دادند. مردم حضور آنها را به چشم دخالت غیرمجاز خارجیان می نگریستند. خارجیانی که کافر هم بودند و آمده بودند تا تها ثروت‌شان یعنی آزادی و مذهب را از آنها بگیرند. طغیانهای روستایی ناخودآگاه و خودجوش اوّلیه به عزمی راسخ و آگاهانه